

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Leoš Król

Vývoj situace v KSČ v průběhu Sametové revoluce

**Development of the situation in the Communist Party of
Czechoslovakia during the Velvet Revolution**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlašuji, že bakalářská práce je obsahově původní a že jsem ji vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 2023

Leoš Król

Rád bych poděkoval vedoucímu bakalářské práce doc. Mgr. Pavlu Šaradínovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, cenné rady a podněty.

Obsah

Úvod	5
1 Komunistická strana Československa (KSČ).....	9
1.1 Struktura KSČ v roce 1989	10
1.2 Názorové proudy v KSČ	12
1.2.1 Konzervativci a dogmatici	13
1.2.2 Pragmatici a nevyhranění	14
1.2.3 Reformisté	14
1.3 Bezpečnostní složky přímo podřízené KSČ	15
1.3.1 Federální ministerstvo národní obrany	15
1.3.2 Federální ministerstvo vnitra	16
2 Zahraněně-politický kontext roku 1989	18
2.1 Politický vývoj v SSSR.....	18
2.2 Politický vývoj v sousedních socialistických státech	20
3 Politický vývoj v KSČ do 17. listopadu 1989	23
3.1 Vývoj v KSČ v druhé polovině 80. let.....	23
3.2 Vývoj v KSČ v roce 1989.....	26
3.3 Plánovaná personální změna ve vedení KSČ.....	29
4 Sametová revoluce	31
4.1 17. listopad a „mrtvý“ student Šmíd	31
4.2 Vývoj politické situace od 18. listopadu do 24. listopadu	33
4.3 Mimořádná zasedání ÚV KSČ	35
4.4 Vyjednávání federální vlády s opozicí a zrušení vedoucí úlohy KSČ.....	37
5 Vliv SSSR na Československo v průběhu revoluce.....	39
6 Analytická část	41
6.1 Analýza situace v KSČ na konci 80. let.....	41
6.2 Analýza událostí 17. listopadu 1989 a vlivu SSSR	43
Závěr	47
Prameny a literatura.....	49
Abstrakt	52
Abstract.....	53

Úvod

Rok 1989 se ve východní Evropě stal rokem obrovských politických změn. Tyto změny se nemohly vyhnout ani tehdejší Československé socialistické republice (ČSSR). Počínaje tzv. Vítězným únorem v roce 1948 přebrala Komunistická strana Československa (KSČ) vedoucí politickou úlohu ve státě, kterou později dokonce zakotvila i do ústavy. Tato vedoucí úloha byla oficiálně nezpochybnitelným prvkem tehdejší společnosti, od níž se v ČSSR odvíjel veškerý politický, sociální a ekonomický život. Díky svému mimořádnému postavení byla KSČ jedním z hlavních politických aktérů Sametové revoluce. Stejně tak byla velmi podstatným faktorem i tehdejší politická situace v okolních socialistických zemích a počínající geopolitické přeformátování Evropy a celého světa. Po čtyřiceti jedna letech se však KSČ v listopadu 1989 sama této vedoucí úlohy vzdala. Vzdání se moci ve státě nebylo důsledkem dlouhodobé eroze základních složek státní moci a bezpečnostního aparátu, nýbrž velmi rychlého sledu událostí s velkými vnitřními i vnějšími vlivy, což vedlo k rychlému zhroucení dlouhodobě pevného politického režimu. I přes veřejně často deklarovanou nerozbornou jednotu byla KSČ vnitřně rozdělena na několik názorových a vlivových proudů, jež měly různé názory na řešení tehdejší situace, což se ukázalo zejména v průběhu roku 1989.

Cílem této bakalářské práce je analýza situace uvnitř KSČ v průběhu roku 1989 s důrazem na situaci v KSČ v průběhu Sametové revoluce. Práce je časově zakončena událostmi z 29. listopadu 1989, kdy se KSČ vzdala své ústavou zakotvené moci, a navíc v té době již veškerá politická iniciativa z KSČ přešla na federální vládu. V této práci se budu snažit odpovědět na dvě výzkumné otázky. Dopomohla vnitrostranická situace v KSČ k pádu komunistického režimu v ČSSR? Jaký byl vliv Sovětského svazu na vrcholné představitele strany a státu? Vzhledem k výše uvedeným výzkumným otázkám budu ověřovat následující předpoklady: Vnitrostranická situace v KSČ byla hlavní příčinou neakceschopnosti strany při řešení politické krize a podstatnou měrou přispěla k pádu komunistického režimu. Události v ČSSR probíhaly bez vměšování ze strany Sovětského svazu. Autor jako hlavní výzkumnou metodu této práce stanovil polostrukturované rozhovory s vybranými tehdejšími politickými činiteli, které budou doplňovat nejasná místa existující literatury (zejména paměti sepsaných tehdejšími vrcholnými činiteli) a dobových dokumentů. Tyto zdroje budou mezi sebou porovnávány a zasazovány do historického kontextu.

Od událostí roku 1989 v tehdejší Československu, takzvané Sametové revoluce, uplynulo již více než třicet let. Téma Sametové revoluce je předmětem mnoha publikací, analýz a vzpomínek tehdejších aktérů z obou stran pomyslné barikády. Tyto materiály se však mnohem více věnují Občanskému fóru a samotnému průběhu revoluce než situaci v KSČ. Např. první vydání *Labyrintem revoluce* od Jiřího Suka (2003) a *Zrychlený tep dějin* (Hanzel, 1991), *Jak pukaly ledy* (Horáček, 2007), *Občanské fórum. Listopad–prosinec 1989. 1. díl – Události* (Suk, 1997), *Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989–1990* (Dienstbier, 1999), Výjimkou je kniha *Vabank* od Michaela Kocába (2019), která se sice zabývá detailním průběhem revoluce z pohledu OF, ale rovněž detailně pojednává o situaci v KSČ po 17. listopadu 1989. Situaci uvnitř samotné KSČ v průběhu roku 1989 se nezabývá příliš mnoho publikací. Mezi ty existující lze zařadit *Konec experimentu* (Pullmann, 2011), v níž se autor věnuje především destabilizačnímu vlivu perestrojky na vedení KSČ. V této knize je i krátká kapitola věnující se situaci v Československu v roce 1989. Vývoji v KSČ na konci osmdesátých let se věnují i publikace, které se snaží obsáhnout dlouhodobější vývoj KSČ, například *Dějiny Komunistické strany Československa IV. 1969-1993* (Kocian, 2020). Nejlepší a nejvíce vyčerpávající přehled o situaci v KSČ však poskytují paměti tehdejších nejvyšších stranických představitelů, kteří ve svých vzpomínkách osvětlují kontext tehdejší situace, doplněné o zápisy z jednání vrcholných orgánů. Tato práce, kromě osobních rozhovorů, vychází zejména z těchto pramenů. Jejich popis následuje níže:

Stěžejní literaturou v této bakalářské práci pro pochopení vnitrostranické situace v KSČ jsou paměti Lubomíra Štrougala *Paměti a úvahy* (2009), *Ještě pár odpovědí* (2011) a paměti Gustáva Husáka *Vzostupy a pády* (1991) od Viliama Plevzy. Tyto knihy jsou skvělým kritickým popisem tehdejších politických událostí a situace v KSČ z pohledu dlouholetých členů jejího nejvyššího vedení – L. Štrougala a Gustáva Husáka. Událostem konce 80. let se věnuje i kniha *Příběh komunisty* od Pavla Pilného a Miloše Jakeše (2019). V knize *Gustáv Husák* (Macháček, 2017) je rovněž část věnována vývoji v pozdní KSČ. Vzpomínky mnohých tehdejších aktérů jsou zaznamenány v knihách *Převrat* (2019) a *Převrat II* (2021) od Olina Jurmana. Nevýhodou těchto dvou knih, zejména prvního dílu, je velká nepřehlednost a chybějící zdroje citací. Velmi cenným zdrojem informací o vývoji situace v KSČ na konci 80. let a průběhu jednání mezi federální vládou a Občanským fórem se stala publikace *Sametová revoluce* (2019) od Oskara Krejčího. Tato kniha z pohledu politologa i tehdejšího politického aktéra kriticky popisuje situaci v KSČ na konci 80. let. Důležitým zdrojem informací je kniha *Labyrintem revoluce* (2020, třetí vydání) od Jiřího

Suka, která pojednává o průběhu revoluce, opět zejména ze strany OF. Velmi přínosná je kniha *Vabank* (2019) od Michaela Kocába, která se zabývá jednak průběhem revoluce, ale rovněž popisuje i situaci v KSČ po 17. listopadu. Její velkou předností je zejména obrovská faktografická obsáhlost. Tato kniha rovněž provádí rozbor a vyhodnocuje sporné události z Národní třídy 17. listopadu 1989. Cenným zdrojem informací je publikace *Poslední hurá* (1992), která obsahuje stenografické záznamy z mimořádných zasedání Ústředního výboru (ÚV) KSČ v listopadu 1989. Jelikož se jedná o stenoprotokoly, tak nám tato publikace bohužel přináší pouze suchý zápis z jednání, ale nepřináší nám žádnou informaci o vlivovém pozadí tehdejších zasedání, zejména vlivu na členy ÚV při volbě nového generálního tajemníka. Dalším velmi důležitým pramenem jsou osobní rozhovory autora bakalářské práce s vybranými tehdejšími politickými činiteli nebo lidmi, kteří díky svým funkcím byli detailně obeznámeni se situací uvnitř KSČ. Tato práce čerpá i z webových článků a rozhovorů věnujících se tématice Sametové revoluce nebo jednotlivým politickým aktérům. Například článek o Jakešovi od V. C. Fišery (2015), nebo od Voráčka (2019) o reformním proudu v KSČ, nebo rozhovory s Miroslavem Štěpánem (Kalenská, 2004) a Janem Šoltou (Hechtová 2014, Kříž, 2019). Dobové dokumenty, zápisy a informace jsou dostupné i v tištěné podobě, kniha *Vabank* (Kocáb, 2019) jich obsahuje značné množství. Např. zápisy z jednání předsednictva ÚV v otázce odvolání Gustáva Husáka z funkce generálního tajemníka jsou uvedeny v časopise *Soudobé dějiny* (Koudelka, 2000). Většina dobových dokumentů se však nachází v online podobě. Například tzv. Vnitrostranické informace se nacházejí na webu Ústavu soudobých dějin Akademie věd ČR (ÚSD AV, nedatováno), na webu Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR, nedatováno) je možné nalézt denní situační zprávy bezpečnostních orgánů ČSSR.

Polostrukturovaný rozhovor byl veden s Oskarem Krejčím, který byl tehdeším poradcem předsedy federální vlády Ladislava Adamce a Mariána Čalfy a který měl na starosti tzv. politický systém. Do jeho kompetencí tak spadaly i bezpečnostní složky. Druhý rozhovor byl veden s Josefem Skálou, který v té době působil jako předseda Mezinárodního svazu studentstva a člen předsednictva ÚV SSM. Třetí rozhovor byl veden s vysoce postaveným stranickým pracovníkem, který byl blízkým spolupracovníkem Miroslava Štěpána a který díky svému tehdejšímu působení má informace z vrcholných politických pater SSSR. Tento zdroj však souhlasil s rozhovorem pouze za podmínky zachování anonymity. Jedná se o muže ve věku cca 70 let, jehož totožnost je autorovi této práce známa.

Tato bakalářská práce se dělí na dvě hlavní části. A to na část teoretickou a na část analytickou. V teoretické části bude popsána vnitrostranická situace v KSČ, jednotlivé politické a vlivové proudy, včetně vztahů panujících mezi nimi. Pozornost bude věnována i situaci v bezpečnostních složkách státu. Věnovat se budu rovněž mezinárodnímu kontextu v měřítku sousedních socialistických států. Největší pozornost v této části bude věnována politickému vývoji v Československu v druhé polovině 80. let a vývoji v roce 1989 – konkrétně do 17. listopadu. Rovněž se v této části budu zabývat představám tehdejších vedoucích činitelů o budoucím vývoji. Velmi důležitou kapitolou v této části bude průběh samotné revoluce od 17. listopadu do zrušení vedoucí úlohy KSČ 29. listopadu 1989. Poslední kapitolou teoretické části bude vliv SSSR na tehdejší politické a stranické špičky ČSSR. V analytické části se pokusím zanalyzovat získané informace s cílem potvrdit, nebo vyvrátit hypotézy. Tyto analýzy budou porovnávány se závěry jiných autorů. V závěru práce bude odpovězeno na výzkumné otázky.

1 Komunistická strana Československa (KSČ)

Politický systém v Československé republice (ČSR) a později v Československé socialistické republice (ČSSR) mezi březnem 1945 až únorem 1990 byl založen na fungování tzv. Národní fronty Čechů a Slováků (NF). Jednalo se o politický systém, který v sobě sdružoval všechny povolené společenské organizace a politické strany. Po únoru 1948 v NF zcela dominantní postavení převzala KSČ. V nové ústavě, která byla schválena v červenci 1960, KSČ nechala zakotvit své monopolní postavení jako tzv. vedoucí úlohu. „*Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence [...] Národní fronta Čechů a Slováků, v níž jsou sdruženy společenské organizace, je politickým výrazem svazku pracujících měst a venkova, vedeného Komunistickou stranou Československa.*“ (Ústava ČSSR) V roce 1989 v NF vedle KSČ a Komunistické strany Slovenska (KSS) ještě působilo několik povolených politických stran – Československá strana socialistická (ČSS), Československá strana lidová (ČSL), Strana slobody (SL), Strana slovenskej obrody (SSO) a všechny oficiální společenské organizace. Tyto strany však měly minoritní postavení v politickém životě a společenské organizace byly většinou pod přímým vlivem komunistů. Vedoucí úloha KSČ se zejména projevovala v naprostém ovládnutí všech složek státu, a to politických, bezpečnostních i ekonomických. KSČ tak měla zcela rozhodující vliv na fungování orgánů veřejné moci, počínaje národními výbory a konče ministerstvy a bezpečnostními složkami. V ekonomické, vědecké, akademické a v mnoha jiných sférách se vedoucí úloha uplatňovala ve výběru vedoucích pracovníků.

1.1 Struktura KSČ v roce 1989

KSČ od svého vzniku v roce 1921 procházela různými etapami vývoje, od fungování za první republiky, přes období ilegality a vedení strany ze zahraničí, koaličního vládnutí v poválečných letech až po úplné převzetí moci a přeměnění se ve státostranu. Danému období vždy odpovídala i organizační struktura strany. Vzhledem k převzetí vedoucí úlohy ve státě se strana začala byrokratizovat a přebírala na sebe agendu, kterou klasické politické strany nemají. Takovým příkladem byla jednotlivá oddělení Ústředního výboru KSČ, prostřednictvím nichž byla řízena různá odvětví státu. V drtivé většině případů byli vedoucí pracovníci a úředníci členy KSČ, proto se na ně vztahovala podřízenost vůči ÚV KSČ a prostřednictvím jejich stranické organizace byly dané orgány řízeny. Např. Oddělení mezinárodní politiky ÚV KSČ mělo politicky mnohem větší váhu než ministerstvo zahraničí. O otázkách průmyslu se v první instanci rozhodovalo na Oddělení stranické práce v průmyslu. Na Ministerstvu hutnictví, strojírenství a elektrotechniky se pak v podstatě tato rozhodnutí pouze vykonávala. V roce 1989 měla KSČ následující organizační strukturu:

Nejnižší organizační složkou byla základní organizace (ZO KSČ). Tyto nejmenší články organizační struktury sdružovaly jednotlivé členy v místě jejich bydliště či na konkrétním pracovišti. Taková organizace mohla čítat od několika jednotlivců až po stovky členů. Každá organizace měla svůj výbor ZO, který fakticky řídil organizaci. Nejvyšším orgánem ZO byla výroční členská schůze. V čele ZO stál její předseda.

Nadřazeným orgánem byl okresní výbor (OV KSČ). Jednalo se o organizační složku, která řídila nejen stranický, ale i veškerý politický život v daném okrese. OV se rovněž podílel na řešení ekonomických otázek v okrese. Tomu odpovídalo i členění OV. V čele stálo předsednictvo s vedoucím tajemníkem následovaným tajemníky pro politickoorganizační práci, ideologickou práci, průmysl, zemědělství a předsedou okresní kontrolní a revizní komise (OKRK KSČ). Do OV byli na okresních konferencích (OK KSČ) voleni jeho členové, kteří tvořili plénum OV. OV měly svůj byrokratický aparát, jehož jednotlivé oblasti působnosti byly řízeny konkrétním tajemníkem. Ekvivalentem okresních výborů v Praze byly obvodní výbory (ObV KSČ). V Praze a Bratislavě nebyla zřizována funkce tajemníka pro zemědělství. V Plzni, Brně a Ostravě byly zřízeny městské výbory (MěV KSČ), které fakticky fungovaly jako okresní výbory a lišily se tak pouze názvem (ÚSTR, nedatováno).

Na úrovni krajů působily jednotlivé krajské výbory (KV KSČ), které měly na krajské úrovni prakticky shodnou náplň práce jako OV na úrovni okresní. Tomu odpovídala i stejná struktura s vedoucím tajemníkem KV v čele, následovaným tajemníky pro stejné oblasti, jako měly OV. Obdobně zde fungovalo i plénum a byla zřízena i krajská kontrolní a revizní komise (KKRK KSČ). Úkolem KV bylo řídit jednotlivé OV na území kraje. Orgány KV jsou voleny na příslušných krajských konferencích. MěV v Praze a Bratislavě byly postaveny na úroveň KV (tamtéž).

Na federální úrovni působil ústřední výbor (ÚV KSČ) a na Slovensku ÚV Komunistické strany Slovenska (ÚV KSS), který však podléhal federálnímu ÚV. ÚV byl vrcholným politickým orgánem v zemi, prostřednictvím kterého byly přímo ovládány nejvyšší státní orgány a byli vybíráni kandidáti do nejvyšších státních funkcí. Generální tajemník, členové a kandidáti ÚV byli voleni sjezdem. Počet členů se přibližně pohyboval okolo 150 řádných členů a 50 kandidátů bez hlasovacího práva. Plénum ÚV si ze svých členů volilo předsednictvo (PÚV), sekretariát, tajemníky a členy jednotlivých komisí. Součástí ÚV byl rovněž aparát, který byl tvořen zaměstnanci. Reálně nejvyšším politickým orgánem ve státě tak bylo předsednictvo ÚV, jehož členy byli nejvýše postavení politici v ČSSR, např. generální tajemník ÚV KSČ, prezident republiky, předseda Federálního shromáždění (FS), předsedové jednotlivých vlád. Zbytek PÚV se skládal z několika řadových členů PÚV a kandidátů PÚV bez hlasovacího práva. Sekretariát ÚV se zabýval řízením vnitrostranické práce a sestával z generálního tajemníka, všech tajemníků ÚV a vedoucích jednotlivých oddělení ÚV. Jednalo se tak o skupinu přibližně 30 lidí. Aparát ÚV se skládal ze 13 oddělení a 55 odborů, čítajících přibližně tisíc pracovníků. V této části ÚV probíhala hlavní byrokratická práce. Na nejvyšší úrovni rovněž působila kontrolní a revizní komise (ÚK RK) (Růžička, nedatováno).

Nejvyšším stranickým orgánem byl sjezd, který volil generálního tajemníka, členy a kandidáty ÚV a členy ÚK RK. Dále projednával zprávy o stavu strany a určoval základní politickou linii pro nadcházející období. Materiály pro sjezd byly připravovány předsednictvem ÚV. Jednalo se o velmi formální a ceremoniální akci (tamtéž).

1.2 Názorové proudy v KSČ

KSČ se po celou svoji historii navenek prezentovala jako naprosto jednotná politická strana. Ve skutečnosti se KSČ, tak jako každá jiná politická strana, dělila na mnoho různých vnitřních skupin. Na názorové rozpoložení uvnitř komunistické strany měl velký vliv zejména vývoj posledních dvaceti let normalizace. Což se dotýkalo nejvíce stranických špiček. Jak uvádí Josef Skála (2023, osobní rozhovor), velká část stranického vedení byla ještě důsledkem Husákovy kádrové politiky, kdy do vrcholných funkcí ve straně povyšoval lidi, kteří zdaleka nedosahovali jeho kvalitativní úrovně. Tohle bylo zřejmě způsobeno Husákovým komplexem z padesátých let, kdy byl dlouhodobě uvězněn. Proto se nejspíše obklopoval takovými lidmi, kteří jej nemohli politicky ohrozit. V důsledku tak ve stranickém vedení chyběly osobnosti schopné koncepčního a programového uvažování.

Politické názory mezi členy nejvyšších orgánů KSČ v roce 1989 závisely od následujících otázek:

- Vztah k intervenci pěti států Varšavské smlouvy v roce 1968 a následné okupaci ČSSR sovětskou armádou
- Názor na politický vývoj od roku 1971
- Vztah k procesu přestavby a ke Komunistické straně Sovětského svazu (KSSS) pod vedením Michaila Gorbačova
- Generační obměna ve vrcholných orgánech strany a státu
- Domácí reakce na politický vývoj v okolních státech, kde se již hroutily socialistické režimy
- Názor na potřebu dalšího politického postupu
- Národnostní otázka a kompetence mezi federací a jednotlivými republikami

Základní názorové rozložení KSČ charakterizuje Skála (tamtéž) následovně: „*První skupina – statisíce členů KSČ, kteří si uvědomovali narůstající riziko, že vývoj kolem nás utahuje smyčku socialismu v Československu. A byli velmi nervózní z toho, že se nic neděje směrem k posílení moci a že se nevysvětluje lidem, že pokud dojde ke zvratu, tak přijdou o všechno. Nikdo je nedokázal varovat a tito lidé z toho byli nervózní právem. Druhá skupina – ta se těšila na změnu poměrů, byli tam různí přeběhlíci, kteří vymýšleli rozvodivné teorie demokratického socialismu a podobně. Byly to vcelku povrchní, laciné a na první pohled přitažlivé činy. Jejich slabinou bylo, že vždycky řekli A, a neřekli B. Další skupinou byla*

masa lidí, kteří se stáhli do ulity, a tak nějak to pozorovali – viděli, že se nic neděje směrem k řešení problémů a byli z toho nešťastní. První skupina byla největší.”

Názorové proudy ve vedení KSČ lze již charakterizovat konkrétněji. Nutno je však zmínit, že se skutečně jednalo pouze o názorové proudy. V žádném případě se nedá hovořit o politických frakcích v pravém slova smyslu, protože zde nebyla žádná politická organizovanost. Nejznámější osobnosti jednotlivých proudů měly pouze své názorové spojení, nikoliv organizované skupiny. Navíc jakýkoliv pokus o organizovanou frakci by ještě před listopadem 1989 zcela jistě vedl k vyloučení dotyčných členů z KSČ. Navíc tyto názorové proudy ani nebyly personálně stálé. Často docházelo k přesunům mezi jednotlivými proudy dle názorového vývoje jedince nebo mocenské potřeby lépe vycházet s danou skupinou. (Krejčí, 2023, osobní rozhovor)

Názorové proudy v nejvyšších orgánech KSČ v roce 1989 se dají zhruba rozdělit na následující skupiny:

- Konzervativci a dogmatici
- Pragmatici a nevyhranění
- Reformisté

1.2.1 Konzervativci a dogmatici

Od roku 1969 se jednalo o početně největší názorovou skupinu ve vedení KSČ. Její síla nevyplývala pouze z početní převahy, ale rovněž z velmi těsných kontaktů s vedením KSSS. Přesněji řečeno do doby, než se v roce 1985 stal generálním tajemníkem ÚV KSSS Michail Gorbačov. Tehdy se tyto vazby zpřetrhaly a konzervativci ztratili podporu. Přestože se jednalo o nejsilnější názorový proud, nikdy se mu nepovedlo prosadit svého člověka do funkce generálního tajemníka. Přesvědčením této skupiny bylo, že je třeba dále postupovat principiálněji a důsledněji. „*Víc socialismu řeší problémy – neustupovat, ale vracet se spíše politicky dozadu, žádné ekonomické reformy – to bylo motto tohoto proudu.*” (tamtéž) Nejviditelnějšími představiteli tohoto proudu byli Vasil Bilák a Alois Indra. Svoji praktickou činností jako vedoucího tajemníka MěV KSČ v Praze se do této skupiny zařazoval i Miroslav Štěpán, byť mnoho jeho rozhodnutí se dá rozhodně označit za reformní. Ten byl sice přesvědčením spíše pragmatikem a vyloženým kariéristou, ale velmi počítal s podporou tohoto tábora při budoucí volbě nového generálního tajemníka v roce 1990 (Krejčí, 2023, osobní rozhovor; Skála, 2023, osobní rozhovor).

1.2.2 Pragmatici a nevyhranění

Jedná se o názorovou skupinu, která myšlenkově ležela uprostřed mezi konzervativci a reformisty. Vzhledem k tomu, že oba zbývající názorové tábory se nebyly schopné domluvit, často se stávalo, že pragmatici byli jako kompromisní varianta dosazováni do nejvyšších státních funkcí. V této názorové skupině většinou končili straničtí představitelé, kteří procházeli názorovým vývojem. Typičtí pragmatici jako byl Gustáv Husák a Lubomír Štrougal, ale i nevyhraněný Miloš Jakeš byli původně v šedesátých letech reformisty. Pro tuto názorovou skupinu je charakteristické do poloviny osmdesátých let politické kličkování mezi požadavky konzervativního vedení KSSS, místních konzervativců v čele s Biľakem, a prosazováním vlastního politického programu. Po nástupu Michaila Gorbačova k moci v SSSR v roce 1985 se pro pragmatiky změnil hlavní soupeř, nyní se jím stali promoskevsky orientovaní reformisté. Politickému tlaku na přestavbu ze strany vedení KSSS a místních reformistů se pragmatici snažili vyhýbat mluvením o nutnosti přestavby, v praktické činnosti však takovou politiku vůbec neprováděli. Pokud byl již tlak neúnosný, pragmatici se mu snažili ustupovat zejména v ekonomické sféře. Příkladem byl zákon o státním podniku z roku 1988, který zaváděl volbu ředitelů ze strany zaměstnanců.

1.2.3 Reformisté

Od druhé poloviny šedesátých let se jednalo o nejvýznamnější názorový proud ve vyšších orgánech KSČ. Od roku 1969 a zejména od XIV. sjezdu KSČ v roce 1971 zaznamenal tento názorový proud značný úpadek v důsledku potlačení reformního procesu v KSČ invazí pěti států Varšavské smlouvy a později kvůli přijetí Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu. Reformní proud v KSČ se opět začal aktivizovat v polovině osmdesátých let v důsledku zhoršující se hospodářské situace a zejména v důsledku politických změn v SSSR. Proto se tento názorový proud dělil na dvě části. První byla skupina domácích reformátorů dlouhodobě působících v KSČ, představovaná zejména Ladislavem Adamcem. Druhou skupinu tvořili početně větší, nově se utvořivší promoskevští reformátoři, kteří prosazovali myšlenky přestavby převzaté ze SSSR. Nejznámějšími tvářemi tohoto proudu byli Rudolf Hegenbart a Vasil Mohorita. Pro československé reformátory bylo typické, že o reformách velmi často mluvili, ale konkrétní návrhy nepředkládali. Názorným příkladem takové nečinnosti je chování Ladislava Adamce ve funkci předsedy federální vlády. *„Adamec používal reformní hesla, ale nic neorganizoval pro změnu orientace KSČ. Po návratu z dovolené na Krymu v létě 1989 nařídil svému*

poradci Oskaru Krejčímu, aby připravil politický postup, jak odvolat Poučení z krizového vývoje a jak zrušit vedoucí úlohu v ústavě. To pak zavřel do trezoru a nic neorganizoval pro realizaci.“ (Krejčí, 2023, osobní rozhovor)

1.3 Bezpečnostní složky přímo podřízené KSČ

V politickém systému tehdejšího Československa hrály bezpečnostní složky velmi důležitou roli. Největší takovou organizací byla Československá lidová armáda (ČSLA) spadající pod Federální ministerstvo národní obrany (FMNO). Nejdůležitější bezpečnostní oporou tehdejšího komunistického režimu v ČSSR byl Sbor národní bezpečnosti (SNB) a Státní bezpečnost (StB), obě organizace spadaly pod Federální ministerstvo vnitra (FMV) a dále pod republiková ministerstva vnitra v Praze a v Bratislavě. Ministerstva, pod která spadaly bezpečnostní složky, sice byly součástí jednotlivých vlád, včetně federální vlády, ale ve skutečnosti byly vládou řízeny pouze rozpočtově. Vzhledem k mimořádné důležitosti těchto resortů bylo politické řízení svěřeno přímo 13. oddělení ÚV KSČ, tedy Oddělení státní administrativy, které v roce 1989 řídil tajemník ÚV Rudolf Hegenbart. Další významnou bezpečnostní složkou byly Lidové milice (LM), které spadaly bez mezistupně v podobě určitého ministerstva do přímé podřízenosti generálního tajemníka KSČ. Názorové štěpení neprobíhalo pouze v KSČ, ale rovněž i v bezpečnostních složkách, zejména v StB. Jak uvádí Krejčí, (2023, osobní rozhovor) „*Nedá se identifikovat za koho se zařazovaly silové složky – jejich šéfové se sami jasně nevyhranili, např. ve vedení StB byly všechny tři názorové proudy.*“ Tato názorová nevyhraněnost mohla být dána jak profesionálním odstupem od politiky, tak i potřebou vycházet se všemi názorovými proudy ve straně.

1.3.1 Federální ministerstvo národní obrany

V roce 1989 stál v čele FMNO armádní generál Milán Václavík a náčelníkem Generálního štábu ČSLA (GŠ ČSLA) byl generálplukovník Miroslav Vacek. KSČ ovládala FMNO jednak prostřednictvím přímého výběru ministra, jeho náměstků a nejvyšších velitelů, tak i prostřednictvím Hlavní politické správy (HPS ČSLA), která řídila činnost zástupců velitelů pro věci politické a vykonávala stranickou práci mezi vojáky z povolání i vojáky základní služby.

1.3.2 Federální ministerstvo vnitra

FMV bylo KSČ přímo řízeno prostřednictvím výběru nejvyšších představitelů resortu. Jeho bezprostřední chod byl velmi ovlivňován Hlavním výborem KSČ na FMV (HV KSČ FMV), jednalo se o stranickou organizaci pracovníků FMV, což na ministerstvu, kde prakticky všichni zaměstnanci byli členy KSČ, byla mimořádně důležitá organizace. Z tohoto důvodu byl dokonce HV KSČ FMV napřímo podřízen ÚV KSČ. V roce 1989 byl federálním ministrem vnitra generálporučík František Kincl, jeho prvním náměstkem zodpovědným za řízení StB byl generálporučík Alojz Lorenc.

Státní bezpečnost se v roce 1989 organizačně dělila na několik centrálních součástí:

- Hlavní správa rozvědky SNB (I. správa)
- Hlavní správa kontrarozvědky SNB (II. správa)
- Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB (III. správa)
- Správa sledování SNB
- Správa ochrany stranických a ústavních činitelů SNB
- Správa zpravodajské techniky SNB
- Správa kontrarozvědky SNB v Bratislavě
- Zvláštní správa SNB
- Správa vyšetřování StB
- Správa pasů a víz
- Správa vývoje automatizace SNB

Jak vyplývá z organizačního rozdělení, StB se zabývala také rozvědkou v zahraničí a kontrarozvědkou jak v zahraničí, tak zejména na území ČSSR. Kromě kontrarozvědného zpracování činnosti zahraničních tajných služeb se II. Správa zabývala i bojem proti vnitřnímu nepříteli (do roku 1988 pro tuto činnost existovala vlastní správa), k čemuž sloužil zejména její X. odbor, dělící se na 1.oddělení – pravicové a antisocialistické síly vč. exkomunistů, 2.oddělení – letáky, teror, kontraroz. ochrana odborů, ČSL, ČSS, 3. oddělení – nezávislé iniciativy, Charta-77, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, Hnutí za občanskou svobodu (Policie ČR, nedatováno).

Kvůli rozsahu a efektivitě své zahraniční i domácí sítě byla StB mimořádně informovanou organizací. Její povinností bylo předávat zjištěné informace nejvyšším státním a stranickým představitelům, kteří rozhodovali o přijímaných opatřeních. Vzhledem k vývoji na konci osmdesátých let v okolních zemích a zejména uvnitř ČSSR si StB uvědomovala závažnost situace. Získávané informace, se kterými přicházeli střední a vyšší pracovníci StB do styku, ovlivňovaly jejich osobní rozhodování. Jak je uváděno v televizním dokumentu *Epocha mezi srpnem a listopadem (2019)*, s probíhajícím rozkladem společnosti probíhá i rozklad silových složek, na které takový proces musí mít nutně dopad. Státní bezpečnost tak přestává být jednotná a drolí se na několik skupin, jejichž cíle jsou protichůdné.

2 Zahraničně-politický kontext roku 1989

Československo bylo izolované od západní Evropy, ale o to více bylo politicky a ekonomicky propojeno se socialistickými zeměmi, zejména se SSSR. Tudiž situace v těchto zemích do velké míry ovlivňovala i politický vývoj v ČSSR. První tři kvartály roku 1989 přinesly v Evropě překotný geopolitický vývoj, který se musel projevit i v Československu. Českoslovenští straničtí a státní představitelé ve své politické činnosti museli brát v potaz i tento velký zahraniční vliv. Abychom mohli pochopit jejich politické kroky v průběhu roku 1989, je třeba předřadit tuto kapitolu před analýzou politického vývoje v ČSSR do 17. listopadu 1989.

2.1 Politický vývoj v SSSR

Od samotného vzniku socialistických režimů v Evropě až po jejich pád v roce 1989 byla klíčovým faktorem vývoje v každé socialistické zemi zejména aktuální politická situace v SSSR. Státy Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) a Varšavské smlouvy (VS) byly do značné míry přímo podřízeny vlivu SSSR, což se projevovalo i v každodenní politice. Příkladem může být odhalení kultu osobnosti na XX. sjezdu KSSS, jež vedlo k následné liberalizaci i v ostatních socialistických státech. Nástup Leonida Iljiče Brežněva do čela ÚV KSSS se rovněž i ve všech ostatních zemích postupně projevil formou utužování politického režimu. V Československu se Husák a Štrougal snažili uhýbat před přímým sovětským vlivem a pokoušeli se alespoň skrytě provádět samostatnější politiku. Což ve většině případů končilo neúspěchem i kvůli místním konzervativcům, které později nahradil názorový proud progorbačovských reformistů. Jak uvádí Krejčí (2019, s. 28), být ve sféře vlivu neznamenal poslouchat na slovo, ale pokus o vymanění z ní nebyl možný, důkazem byly události v Polské lidové republice (PLR) a Maďarské lidové republice (MLR) v roce 1956 a v ČSSR v roce 1968. Být součástí takové sféry ale znamenalo, že zásadní sovětská rozhodnutí se promítala do politiky ovlivňovaných zemí. A proto „*Ideově-politický rozklad v Sovětském svazu dopadal na všechny státy tehdejší tzv. socialistické soustavy.*“ (Krejčí, 2019, s. 28).

Od počátku osmdesátých let začal sovětský průmysl již zaostávat za kapitalistickými zeměmi a ekonomika země vážně stagnovala. Zároveň však i enormně rostly náklady na obranu a na fungování vojensko-průmyslového komplexu zejména v reakci na americkou Strategickou obrannou iniciativu. Navíc Sovětský svaz ještě vedl velmi nákladnou válku v Afghánistánu. Jak uvádí Michail Gorbačov ve své knize *Život a reformy* (1995), „*Dva nebo*

tři lidé ve vládě měli přístup k údajům o vojensko-průmyslovém komplexu. Samozřejmě jsme si byli vědomi toho, jak těžce na ekonomiku dopadají přehnané vojenské výdaje. Ale teprve když jsem se stal generálním tajemníkem, viděl jsem skutečný rozsah militarizace země. Nakonec jsme přes odpor vedoucích představitelů vojensko-průmyslového komplexu údaje zveřejnili. Ukázalo se, že vojenské výdaje nepředstavovaly 16, ale 40! procent státního rozpočtu, produkce VPK (vojensko-průmyslového komplexu) nepředstavovala 6, ale 20 procent hrubého veřejného produktu. Z 25 miliard rublů vynaložených na vědu bylo asi 20 miliard vynaloženo na vojensko-technický výzkum a vývoj.“ S nástupem Michaila Gorbačova do čela strany a státu v roce 1985 započal i proces perestrojky. Ekonomické reformy prosazované Gorbačovem a jeho spolupracovníky však nevedly k nápravě dlouhodobě špatného stavu ekonomiky, nýbrž tuto situaci nadále ještě mnohem více zhoršovaly. Jak uvádí Lubomír Štrougal (2009, s. 279), předseda rady ministrů SSSR Nikolaj Ryžkov se mu svěřil se svými obavami z ekonomického vývoje – stále se opakuje heslo o přestavbě, ale neexistuje žádný konkrétní plán ani postup.

Gorbačov se svými spolupracovníky se snažil ekonomickou situaci řešit rovněž omezením zbrojních závodů s USA. Ekonomická situace SSSR na konci osmdesátých let již byla natolik tragická, že nutila Sovětský svaz žádat USA o finanční půjčky a technologickou pomoc. Spojené státy na oplátku od Sovětského svazu požadovaly ústupky v různých oblastech. Gorbačovovo vedení projevovalo vstřícnost k USA i tím, že přestalo podporovat konzervativní politická vedení v socialistických zemích (Krejčí, 2019, s. 31). Zároveň se SSSR snažil ekonomicky odpoutávat od zemí RVHP, které reálně dotoval prostřednictvím značně zlevněných dodávek surovin, export na trhy kapitalistických zemí umožňoval SSSR prodej zboží za světové ceny a tím i značně vyšší zisky (Kříž, 2019).

Jak vyplývá z výše uvedeného, v SSSR na konci osmdesátých let byla hlavním tématem ekonomická situace. Sovětské stranické vedení zdaleka nebylo jednotné, Gorbačov a jeho nejbližší spolupracovníci Alexandr Jakovlev a Eduard Ševarnadze sice disponovali většinou v politbyru, které se jim podařilo dosáhnout odstraněním starých Brežněvových spolupracovníků, ale silná konkurence jim zůstala zejména ve vedení bezpečnostních složek. Jednota politbyra KSSS se štěpila zejména osobním vztahem jednotlivých členů k ekonomickým reformám, vztahům se spojenci a k procesu odzbrojování.

2.2 Politický vývoj v sousedních socialistických státech

Již na podzim roku 1988 propukají v Polské lidové republice (PLR) stávkový hnutí horníků vedené ilegálním hnutím Solidarity. V reakci na to se ministr zahraničí Czesław Kiszczak tajně schází s lídrem Solidarity Lechem Wałęsą a domlouvají se na nutnosti dialogu opozice s vládnoucí mocí, na tzv. kulatých stolech. Na zasedání ÚV 6. ledna 1989 generální tajemník Jaruzelski podpořil vyjednávání s opozicí a dodal mu tak legitimitu. V únoru 1989 započaly oficiální rozhovory mezi Radou ministrů PLR a Solidarity, které trvaly do dubna. Výsledkem jednání bylo oficiální povolení Solidarity, vznik prezidentského úřadu a zejména dohoda o vypsaní voleb v červnu 1989. Svobodné volby měly obměnit 35 % Sejmu a zároveň se volil nově vzniklý Senát. Všechny 35 % mandátů v Sejmu a 99 % mandátů v Senátu připadlo Solidaritě. Výsledkem byl v srpnu 1989 vznik koaliční vlády v čele s Tadeuszem Mazowieckim, právníkem a poradcem Solidarity. T. Mazowiecki se tak stal prvním demokratickým a nekomunistickým premiérem v komunistickém systému (Pryce-Jones, 1996, s. 191-208).

V květnu 1988 byl dlouholetý první tajemník Maďarské socialistické dělnické strany (MSZMP) János Kádár nahrazen Károlym Groszem. Kádár byl odsunut do nově vzniklé funkce prezidenta. Rovněž byla obměněna i většina starého politbyra. V lednu 1989 vznikla komise, která měla přezkoumat události roku 1956, výsledkem bylo konstatování, že se nejednalo o kontrarevoluci, ale o národní povstání. Tím byl popřen veškerý politický vývoj od roku 1956, na kterém MSZMP stavěla svoji legitimitu. Na počátku roku 1989 Maďarsko přistoupilo k likvidaci železně-technického zabezpečení na státní hranici s Rakouskem. Na začátku června 1989 i v Maďarsku započaly jednání mezi vládní mocí a opozicí u tzv. kulatého stolu. 16. června 1989 se konal v Maďarské lidové republice (MLR) pohřeb exhumovaného Imre Nagyho za účasti více než 100 000 lidí. Na pohřbu tehdy promluvil za bouřlivého potlesku mladý vysokoškolský student Viktor Orbán o nutnosti odsunu sovětských vojsk z Maďarska. Tyto události ještě více akcelerovaly proces předání moci. 18. září 1989 byla podepsána dohoda mezi vládní mocí a opozicí o přechodu k demokracii. Na počátek října 1989 byl svolán mimořádný sjezd MSZMP, který zrušil vedoucí úlohu strany. 23. října 1989 symbolicky v den výročí maďarského povstání v roce 1956 byla uzákoněna nová ústava a komunistický předseda parlamentu Mátyás Szűrös byl zvolen prozatímním prezidentem. Ten den Szűrös rovněž vyhlásil Maďarskou republiku (Pryce-Jones, 1996, s. 209-221).

Od roku 1971 byl 1. tajemníkem Sjednocené socialistické strany Německa (SED) a od roku 1976 i předsedou Státní rady NDR Erich Honecker, který byl jedním z nejvíce konzervativních generálních tajemníků východního bloku. Honecker kolem sebe soustředil i stejně konzervativní politbyro, které v roce 1989 bylo již značně přestárlé. Většina jeho členů měla přes 70 let. Na rozdíl od ostatních socialistických států, které prováděly pod sovětským nátlakem alespoň nějaké reformy, vedení NDR zcela odmítalo politiku perestrojky. Zároveň v NDR dochází k masivní emigraci obyvatel do Spolkové republiky Německo (SRN). Občané NDR k útěkům využívají zejména cestu přes MLR, kde bylo odstraněno ženijně-technické zabezpečení na státní hranici s Rakouskem. V září dochází k emigraci i přes Československo. Pouze v průběhu roku 1989 emigruje přibližně 250 000 obyvatel. V reakci na masivní emigraci dochází v noci z 9. na 10. září ke vzniku Neues Forum (Nové fórum). Hnutí rychle získalo 200 000 signatářů, ale státní moc jej odmítla zaregistrovat a prohlásila jej svým nepřítelem. Zároveň na území NDR propukají demonstrace. 6. října 1989 probíhaly v Berlíně oslavy 40. výročí vzniku NDR, kterých se zúčastnil i Gorbačov, jenž byl bouřlivě vítán občany NDR, což zejména Honecker těžce nesl. Následující den se soukromě setkal Gorbačov s Honeckerem, po této schůzce Gorbačov prohlásil: „Kdo jedná příliš pozdě, dopláci na to životem“. Tuhle větu si mnoho Honeckerových protivníků vyložilo jako výzvu k jeho sesazení. Proreformní členové politbyra SED Egon Krenz a Günter Schabowski začali okamžitě proti Honeckerovi intrikovat. V Lipsku dochází k masovým demonstracím, které chce Honecker potlačit. Velvyslanec SSSR Kočemasov dává veliteli Západní skupiny sovětských vojsk rozkaz, aby v žádném případě nezasahoval do děje a totéž doporučuje Krenzovi, aby východoněmecké bezpečnostní složky rovněž nezasahovaly proti demonstrantům. Krenz poslechl radu sovětského velvyslance a vzepřel se Honeckerovi, k masakru demonstrantů tudíž nedošlo. Osmnáctého října Honecker pod tlakem politbyra odstoupil z funkce generálního tajemníka. Jeho nástupcem byl zvolen Egon Krenz. Demonstrace v NDR však neustávaly, té největší se 4. listopadu účastní okolo jednoho milionu občanů. 9. listopadu bylo vedením NDR rozhodnuto, že budou zrušena nejpřísnější omezení pro cestování. Na tiskové konferenci však Schabowski prohlásil, že hranice jsou s okamžitou platností otevřené, čímž vznikla živelná situace, která tak téhož večera vedla k pádu Berlínské zdi (Pryce-Jones, 1996, s. 228-263).

Jak plyne z výše popsaných událostí roku 1989 v jednotlivých sousedních státech, SSSR nikde neusiloval o zachování stávajícího politického systému. Gorbačov a jeho spolupracovníci vládnoucím režimům v těchto zemích neposkytnuli žádnou podporu politickou, natožpak vojenskou. Přestože ve všech těchto zemích měl SSSR velká vojenská uskupení. Naopak Gorbačovovo vedení vybízelo k tzv. kulatým stolům a postupnému předávání moci.

„Všechny tyto změny v zemích socialistického společenství – v zemích s pevnými, právně přesně stanovenými vazbami v rámci Varšavského paktu i statutu RVHP – probíhaly nejen se souhlasem, ale i z iniciativy moskevského vedení. To v té době prostřednictvím Michaila Gorbačova dávalo zřetelně najevo, že si přeje nastolit zásadní personální změny ve vedoucích funkcích stran a států“ (Štrougal, 2011, s. 156).

3 Politický vývoj v KSČ do 17. listopadu 1989

Pro pochopení politické situace uvnitř KSČ v roce 1989, zejména v jejich nejvyšších orgánech, je důležité chápat i politický vývoj v předchozím období, jelikož ze změn, které v tomto období proběhly se bezprostředně odvíjela i následná politická situace.

3.1 Vývoj v KSČ v druhé polovině 80. let

V osmdesátých letech byla politická situace v KSČ zcela ovlivněna předchozím posrpnovým vývojem v sedmdesátých letech. Od XIV. sjezdu v roce 1971 byla politická linie strany založena na naprosté negaci liberalizačního procesu v roce 1968. Na kritice událostí a důsledků roku 1968 stavěl svoji legitimitu celý politický systém a zejména jeho vrcholní představitelé. V roce 1970 probíhaly stranické prověrky, které se posléze spíše změnilly v politické čistky. Kdo se odmítl podříditi nově vzniklé situaci, byl ze strany vyloučen. KSČ tak dobrovolně nebo vyloučením opustily stovky tisíc jejich členů. Zničením reformního křídla získali největší politickou moc konzervativci podporovaní Moskvou. Bývalí reformátoři Husák a Štrougal se politicky přeorientovali na pragmatismus. Těmito opatřeními se sice podařilo normalizovat situaci ve straně, důsledkem však bylo naprosté odpolitizování KSČ. Ve straně začala panovat zvláštní atmosféra strachu z vyloučení, což vedlo k totálnímu utlumení jakékoliv vnitřní politické diskuse. Přijímala se taková usnesení, která nebyla v rozporu s názory vyšších stranických orgánů. Do vedoucích funkcí byli voleni pouze tací kandidáti, kteří byli předem neformálně odsouhlaseni nadřazeným stranickým orgánem. Jak uvádí Krejčí (2019, s. 67-69; 2023, osobní rozhovor), komunistické strany byly vždy velmi disciplinované, ale normalizace dala této disciplíně zcela novou podobu. Příkladem bylo vyžadování podpisu anticharty, aniž by se podepisující mohli seznámit se zněním Charty 77. Toto nahlédnutí nebylo umožněno ani pracovníkům aparátu KSČ, natožpak řadovým členům. Strana tak byla odpolitizovaná a ovládly ji rituální aktivity a byrokracie. Největší starostí strany byla péče o četnost schůzí a zápisy z nich, nikoliv obsah projednávaných otázek a jeho posuzování. Dle tehdy tajných výzkumů veřejného mínění IVVM se v roce 1989 pouze 23 % členů KSČ domnívalo, že o stanovisku jejich základní organizace rozhoduje její členská schůze. Výsledkem tak byla i pasivní rezistence velké části členů KSČ vůči vedení strany. Situaci ve straně odpovídal i profil jejich funkcionářů, kteří nebyli schopni používat moderní metody politické analýzy. Tyto alarmující analýzy aktuálního vývoje tak často zůstávaly utajeny před členy strany i veřejností. *„Bez politických soupeřů, bez vzájemných střetů ztrácí politická strana svou politickou pozici, svou*

důvěryhodnost. Nepřesvědčuje, využívá získané moci, nařizuje podle svého. Samozřejmě se také uvnitř nekultivuje, protože sama nepotřebuje diskusi a třibení názorů. S tím spojená systémová opatření, zejména při hodnocení a výběru lidí, plus opuštění národní cesty k nové společnosti, to byly základní příčiny politické porážky v závěru 80. let minulého století.“ (Štrougal, 2011, s. 53).

Od XIV. sjezdu v roce 1971 prakticky nedocházelo k žádným personálním změnám ve vedení strany a státu. Změnu nepřinesl ani XVII. sjezd v roce 1986, přestože v SSSR již začal probíhat proces perestrojky. S nástupem Gorbačova do čela KSSS v březnu 1985 začal konzervativní proud v KSČ ztrácet svoji hlavní politickou oporu. Jeho nástup k moci však přivítal Lubomír Štrougal, jak uvádí ve svých pamětech (2009), očekával, že nyní budou z Moskvy podporovány reformy, o které již dlouho usiloval. Po určitém čase však zjistil, že se v případě perestrojky jedná pouze o hesla, a ke konkrétním opatřením, kromě zákazu alkoholu, nedochází. Jak uvádí Pullman (2011, s. 95-96), Štrougal reformy prosazoval již od poloviny padesátých let a s příchodem M. Gorbačova se snažil na sebe upoutat pozornost nového vedení KSSS.

Proces přestavby (tak se v ČSSR oficiálně nazývala perestrojka) nenacházel až na výjimky žádnou odezvu u vedoucích stranických představitelů, přestože se v lednu 1987 ÚV KSČ oficiálně přihlásil k procesu přestavby. Vedení strany, které bylo dosazeno díky posrpnovému vývoji, spatřovalo v perestrojce značnou osobní hrozbu, protože její ideje byly do značné míry podobné idejím pražského jara (Mareš, 2002, s. 84-85).

V dubnu 1987 Michail Gorbačov navštívil ČSSR, kde jeho tiskový mluvčí Genadij Gerasimov prohlásil před západními novináři, že jediný rozdíl mezi pražským jarem a perestrojkou je pouze 19 let. Tahle zpráva vyvolala zděšení u vedení KSČ, protože většina jeho členů byla ve svých funkcích právě zásluhou potlačení pražského jara (Pryce-Jones, 1996, s. 299-300). Jak uvádí bývalý předseda slovenské vlády Peter Colotka v televizním dokumentu *Epocha mezi srpnem a listopadem* (Rousek, 2019, 38:08-39:05), Gorbačov při návštěvě ČSSR vyjádřil své sympatie Miloši Jakešovi, z čehož mnozí členové předsednictva usoudili sovětskou podporu pro Jakešovo budoucí zvolení generálním tajemníkem. V televizním dokumentu *Ta lidská bezmoc moci* (Lokaj, 2006, 41:33-43:25) uvádí Husákův osobní přítel Viliam Plevza, že při této státní návštěvě došlo k roztržce mezi Husákem a Gorbačovem způsobené Husákovým požadavkem na přehodnocení sovětského postoje k událostem roku 1968. Tato otázka byla opět nastolena na podzim 1987 v Moskvě. V obou

případech Gorbačov odmítl přehodnotit sovětský postoj. Plevza Husákovi tehdy radil, aby tento Gorbačovův postoj zveřejnil. „*Pravda, po apríli 1985 som mohol vystúpiť za historickú pravdu o roku 1968. Mohol som zverejniť aj skutočné príčiny a dôsledky 21. augusta. Bolo by to však moje posledné vystúpenie. Boli by ma zvrhli. A to som vtedy nechcel.*“ (Plevza, 1991, s. 150) Zároveň se v létě 1987 začaly organizovat v politbyru síly, které usilovaly o výměnu generálního tajemníka. Husák se změnám bránil a pokoušel se situaci ovlivňovat s cílem, aby jeho nástupcem se stal František Pitra. Zároveň měly být posíleny pravomoci předsedy federální vlády Štroukala. Tento návrh dokonce Husák přednesl v listopadu 1987 v Moskvě Gorbačovovi, který dal Husákovi volnou ruku (Macháček, 2017, s. 486-487). Na podzim 1987 Vasil Biľak navštívil Husáka a navrhl mu, že je ochoten převzít funkci generálního tajemníka, což Husák důrazně odmítl s tím, že by to strana ani národ nepřijaly (Plevza, 1991, s. 152).

Na zasedání PÚV 19. listopadu předložil Biľak návrh na rozdělení funkce generálního tajemníka a prezidenta, načež následoval návrh předsedy české vlády Ladislava Adamce na výměnu Husáka za Jakeše. Husákova skupina byla návrhem zaskočena a jako protinávrh navrhla Františka Pitru. Hlasování dopadlo v neprospěch Husáka v poměru 7:3, se započítáním členů PÚV s hlasem poradním 10:10. Husák ještě žádal Gorbačova o podporu, té se mu však nedostalo. Na zasedání pléna ÚV 17. prosince 1987 Husák požádal o uvolnění z funkce a jako náhradu za sebe navrhl Miloše Jakeše, který byl na stejné schůzi i zvolen (Macháček, 2017, s. 487-490). Jakešovi byla vyjádřena i podpora ze strany Gorbačova. Jak uvádí Štrougal (2011, s. 157), za skutečného stoupence reformem považoval Gorbačov pouze něj, ale nakonec podpořil Jakeše, protože díky dlouhodobým reformním postojům neměl Štrougal šanci uspět u většiny konzervativního předsednictva.

V průběhu roku 1988 PÚV opouštějí blízcí Husákovi spolupracovníci: Antonín Kapek, Miloslav Hruškovič. Na podzim odcházejí z předsednictva i ze svých státních funkcí předseda federální vlády Štrougal a předseda slovenské vlády Colotka. Štrougalovou podmínkou pro opuštění PÚV však bylo, že rovněž odejde i Biľak, což se v prosinci 1988 i stalo (Skála, 2023, osobní rozhovor). Díky těmto změnám se do PÚV dostal i vedoucí tajemník MěV Praha Miroslav Štěpán. Z této situace politicky posílil pouze Jakeš, kterému se podařilo dosadit na vyprázdněná místa své přívržence.

3.2 Vývoj v KSČ v roce 1989

Ani nahrazení Husáka Jakešem v roce 1987 neznamenalo prakticky žádné reformy systému, ale prováděly se pouze kosmetické změny, zejména v kulturní a ekonomické oblasti. KSČ se stále více odcizovala společnosti, velká část jejich členů ve straně působila pouze z prospěchářských důvodů (Mareš, 2002, s. 84-85). Tajné průzkumy mezi členskou základnou ukazovaly, že kdyby se měli opět rozhodnout – skoro polovina členů by znovu do KSČ nevstoupila. Vedení KSČ však ani na tuto situaci nijak nereagovalo. (Krejčí, 2023, osobní rozhovor).

Patnáctého ledna 1989 chtěli disidenti uctít památku Jana Palacha. Akce však byla úřední mocí zakázána a shromáždění na Václavském náměstí bylo brutálně potlačeno. Demonstraci se sice podařilo rozehnat, ale v následujících dnech opět na Václavském náměstí vznikaly spontánní demonstrace, které Veřejná bezpečnost (VB) rovněž velmi tvrdě potlačovala. Takový postup vůči demonstrantům tehdy prosazoval zejména vedoucí tajemník MěV v Praze Miroslav Štěpán. Tyto události vstoupily do historie jako tzv. Palachův týden.

V polovině února 1989 vznikl Klub za socialistickou přestavbu – Obroda. Který tvořili bývalí členové KSČ vyloučení ze strany na začátku 70. let. V popředí tohoto hnutí stál bývalý předseda České národní rady (ČNR) Čestmír Císař. Obroda měla rovněž blízké kontakty se Zdeňkem Mlynářem, který byl v emigraci v Rakousku a byl Gorbačovovým vysokoškolským spolužákem. Jak uvádí Krejčí (2023, osobní rozhovor), vedení KSČ pokládalo Obrodu za mnohem větší konkurenci než disidenty. Byla to totiž generačně stejná skupina, měla zkušenosti s politikou a rovněž měla kontakty na Moskvu.

Situace v PÚV v roce 1989 byla značně ovlivněna blížícím se XVIII. sjezdem, který se měl odehrát v první polovině roku 1990 a řešit klíčové personální otázky. Na jaře 1989 si někteří jednotlivci ve vedení KSČ začínají uvědomovat závažnost situace. Po dobu předchozích takřka čtyřiceti let měl rozhodující vliv na dění v Československu Sovětský svaz, zejména na personální otázky spojené s řízením KSČ. Navíc v ČSSR nebyly vnitřní síly, které by byly dostatečně silné na prosazování změn. Proto jednotliví členové PÚV začínají sondovat možnou podporu v Moskvě. Vazbu na Moskvu měl každý, ať přímou, či nepřímou. Mezi československým a sovětským vedením byla velká provázanost. Vedení KSSS rovněž nebylo jednotné, ale o jejich vnitřních sporech se v Československu příliš nevědělo (Krejčí, 2023, osobní rozhovor). O sovětskou podporu se ucházeli především

místní reformisté. Jak uvádí Krejčí (2019, s. 41-42), Adamec dostával rady od svých poradců, aby se více opřel o reformisty v Moskvě. Adamec měl sice zprávy od maďarského a polského premiéra, že jim Gorbačov v této snaze nijak nepomohl, přesto se však pokoušel získat tuto podporu. Za účelem politického průzkumu Adamec poslal svého tiskového mluvčího Miroslava Pavla do Moskvy, který tam měl značné osobní kontakty. Pavel se však vrátil s informací, že „z Moskvy nelze očekávat ani pomoc, ani bránění změnám“ (Krejčí, 2019, s. 42).

Největší znalosti o protigorbačovském křídle v politbyru KSSS měl Miroslav Štěpán. To bylo dáno zejména tím, že díky předchozímu působení v čele Mezinárodního svazu studentstva měl velké množství osobních kontaktů v zahraničí. Štěpán si byl vědom vnitřních problémů v ČSSR, ale za veliké nebezpečí pro socialismus rovněž považoval perestrojku. Proto hledal podporu u protigorbačovského křídla. V SSSR se pokoušel jednat se Lvem Zajkovem, tajemníkem ÚV KSSS a členem politbyra. Díky Štěpánově postavení bylo prakticky nemožné utajeně jednat v Sovětském svazu. Proto s velkou pravděpodobností ke spojení využíval i protigorbačovsky naladěného velvyslance SSSR v Praze Viktora Lomakina (Skála, 2023, osobní rozhovor).

V průběhu roku 1989 Štěpán dokonce objížděl generální tajemníky v socialistických zemích s cílem je přimět k tomu, aby v říjnu přijeli na oslavy 40. výročí vzniku NDR. Tam mělo dojít k hromadné kritice Gorbačova ze strany generálních tajemníků, čehož mělo využít protigorbačovské křídlo k jeho svržení. Štěpánovým problémem však bylo, že Gorbačovova skupina se jej snažila odstavit a protigorbačovský proud jej příliš nepodporoval. V létě 1989 přicestoval do Prahy Genadij Janajev (budoucí viceprezident SSSR, jenž se později pokusil odstavit Gorbačova pomocí puče), který zde instruoval své přátele, jak mají bojovat proti perestrojce. Podporu svého křídla však Štěpánovi nevyjádřil, jelikož se počítalo s jiným kandidátem (utajený zdroj č.1, 2023, osobní rozhovor).

V srpnu 1989 po návratu z dovolené na Krymu začal Ladislav Adamec přebírat iniciativu. Svě nejbližší spolupracovníky seznámil se svými závěry, v čem „byrokratický socialismus“ selhal. V září Adamec uložil Krejčímu úkol, aby připravil návrh na odstranění článku o vedoucí úloze z Ústavy a rovněž návrh na přehodnocení Pražského jara (Krejčí, 2019, s. 46). Adamec se rozhodl pro zvláštní strategii, pokoušel se stínovat Jakeše – chodil na stejná místa a mluvil o stejných tématech jako generální tajemník. Cílem mělo být, aby lidé jednak viděli kvalitativní rozdíl mezi nimi ve vystupování a rovněž to, že Adamec to

s perestrojkou myslí vážněji než Jakeš (Krejčí, 2019, s. 69-70). V srpnu navíc začaly do ČSSR proudit davy východoněmeckých emigrantů, kteří se pokoušeli dostat do SRN.

Pod tíhou stále se zhoršující vnitřní situace začali Michal Horáček a Michael Kocáb uvažovat o iniciativě, která by měla zprostředkovat dialog mezi mocí a disentem, tuto iniciativu nazvali MOST. Ani Horáčkovi s Kocábem neuniklo, že Adamec se veřejně názorově odtrhává od zbytku vedoucích představitelů KSČ, proto si právě jej zvolili k jednání. Shodou okolností se Horáček náhodou setkal s Adamcovým poradcem Oskarem Krejčím, kterému představil iniciativu MOST a Krejčí o ni projevil zájem. Později zaslali Adamcovi dopis, ve kterém oznámili, co je cílem jejich iniciativy a vyzvali jej k jednání. Adamec požádal Jakeše o souhlas pro jednání s MOSTem, Jakeš však byl proti. Kvůli tomu nedošlo k přímému jednání mezi Adamcem a MOSTem, ale kontakt byl nadále udržován prostřednictvím Oskara Krejčího (Kocáb, 2019, s. 44-57).

Na začátku října 1989 se Adamec telefonicky domluvil s kancléřem SRN Helmutem Kohlem, že východoněmečtí uprchlíci, kteří přebývali v Praze, mohou odcestovat do SRN (Krejčí, 2019, 38-40). V té době již v PLR vládnul T. Mazowiecki a v MLR se komunistický režim právě hroutil, další zemí na řadě byla NDR. Za této situace zasedá PÚV KSČ, kde si někteří jednotlivci již uvědomují závažnost situace. Například Husák pronáší větu „*Vy nevidíte, že kolem nás to všetko ide do hajzlu? Robte niečo!*“ (Sýs, Spáčil, 2010, s. 173; Štrougal, 2011, s. 156-157). Jak uvádí Štrougal (2011, 157-159), vedení strany a státu se však kolektivně chová, jako by se nic nedělo. Strana i vláda pravidelně zasedají a přijímají běžná rozhodnutí. Na vnější i vnitřní hrozby se vůbec nebere ohled, přitom v sousedních zemích dochází k zásadním obrátům. Neprobírá se ani alternativní vývoj a případná reakce na něj. Dle Krejčího a Skály (2023, osobní rozhovory) bylo chování PÚV způsobené dezorientací z posledního vývoje. Členové PÚV nedokázali situaci analyzovat, snažili se před ní zavřít oči a doufali, že to dopadne dobře. Podle všeho u nich převládala beznaděj. Navíc mezi členy PÚV nebyl žádný státník a Jakeš svými schopnostmi na danou situaci zcela nestačil.

Nezávislé studentské iniciativy plánovaly vzpomínkovou akci u příležitosti 50. výročí událostí listopadu 1939. V říjnu 1989 tyto nezávislé iniciativy vstoupily do jednání se Socialistickým svazem mládeže (SSM), respektive s jeho Městskou vysokoškolskou radou, která slíbila, že zajistí oficiální povolení akce. MěV KSČ v Praze měl podmínku, že studentský průvod nesmí směřovat do centra Prahy. S touto podmínkou nezávislé studentské iniciativy souhlasily a MěV demonstraci povolil. Otázkou se zabývalo i PÚV, které mělo informace od FMV, že akce by mohla být zneužita k protisocialistickým vystoupením. Štěpán však slíbil bezproblémový průběh akce a PÚV demonstraci schválilo s tím, že nesmí dojít k případnému zásahu bezpečnostních složek a v tomto duchu rovněž instruovalo vedení FMV (Jurman, 2019, s. 77-78; Jakeš, 2016, 28:10-29:13). Patnáctého listopadu došlo k poradě u ideologického tajemníka MěV Pázlera s náčelníkem pražské správy StB plukovníkem Bytčánkem, této porady se účastnili i organizátoři studentské manifestace – Ulčák a Daňhel, kteří vyslovovali obavy z možného zásahu pořádkových jednotek. Opět bylo potvrzeno, že k žádným zásahům nedojde. Pokud by se však akce odchýlila od stanovené trasy a průvod by směřoval do centra nebo na Pražský hrad, bude cesta přehrazena příslušníky SNB, ale nebude jinak zasahováno (Šiška, 2019, s. 4-5).

3.3 Plánovaná personální změna ve vedení KSČ

Jak již bylo zmíněno výše, vedení KSČ se připravovalo na sjezd, který měl proběhnout v první polovině roku 1990. Zejména členové PÚV se těmito změnami vehementně zabývali. *„Jak bylo bohužel tradicí, spousta energie se věnuje kádrovým posunům a přesunům, ale základní politické problémy jdou stranou.“* (Štrougal, 2011, s. 159) O funkci generálního tajemníka usilovalo mnoho jednotlivců, mezi nimi: František Pitra, Rudolf Hegenbart, Vasil Mohorita, Ladislav Adamec, ale zejména Miroslav Štěpán. KSČ v té době fungovala tak disciplinovaně, že novým generálním tajemníkem by byl na sjezdu zcela jistě zvolen ten, kterého by navrhl odcházející generální tajemník nebo PÚV. Existovala dohoda mezi Jakešem a Štěpánem, že na tomto sjezdu dojde k předání moci mezi nimi. Tuto informaci získal Krejčí přímo od Jakeše při jejich následných rozhovorech. Jakeš byl připraven Štěpána navrhnout mimo jiné i díky Štěpánově pracovní vazbě na Jakešova syna, který byl tajemníkem MSS (Krejčí, Skála, 2023, osobní rozhovory). Nové vedení by bylo nejspíše velmi omlazené, jeho členové měli být ve věku v rozmezí od 40 do 55 let. Zároveň by se při tehdejšímu způsobu tvorby vrcholných orgánů jednalo o názorový slepenec, který by obsahoval různé stranické proudy. Štěpán by se snažil PÚV vytvořit velmi pragmaticky, prosazoval by své blízké spolupracovníky z MěV a MSS, do vedení by se

dostali i lidé blízcí Adamcovi a regiony by rovněž trvaly na svých kandidátech – zejména Slovensko (Skála, 2023, osobní rozhovor). Sjezd měl rovněž schválit návrh nové ústavy, na níž od roku 1987 pracovala komise složená z vysoce postavených členů KSČ, kterou řídil Marián Čalfa. Nová ústava měla posílit pravomoci federální vlády na úkor vlád národních, ale zejména již neměla obsahovat vedoucí úlohu KSČ. Měly být rovněž změněny stanovy a mělo dojít k větší demokratizaci strany (Jakeš, 2016, 13:36-14:35).

4 Sametová revoluce

„V česko-slovenské společnosti roku 1989 vládl onen zvláštní předrevoluční nepokoj, ono dusné ovzduší naplněné očekáváním změn a zároveň strachem z represí, které visely ve vzduchu“ (Suk, 2020, s. 23). V listopadu 1989 byla politická situace ve střední Evropě již značně odlišná od stavu na začátku roku – v Polsku vládla koaliční vláda, v Maďarsku se komunistický režim rychle zhroutil a v NDR padla Berlínská zeď, ani v jedné z těchto zemí se nepodařilo nastupujícímu krachu zabránit. Bylo zřejmé, že dříve či později musí dojít ke změnám i v ČSSR. Vnější události tak pomáhaly akcelarovat i vnitřní problémy a v listopadu 1989 již nastala revoluční situace. Disidentská opozice připravovala protirežimní vystoupení na 10. prosince na Mezinárodní den lidských práv, případně na leden 1990. Skryté napětí ve společnosti bylo již tak velké, že k revolučnímu výbuchu stačil již sebemenší důvod. Proto vedení KSČ velmi dbalo na to, aby při povolené studentské demonstraci 17. listopadu nedošlo k použití násilí ze strany bezpečnostních složek.

4.1 17. listopad a „mrtvý“ student Šmíd

V pátek 17. listopadu dopoledne přichází federální ministr vnitra Kincl informovat Štěpána a Jakeše o připravovaných bezpečnostních opatřeních. Znovu byl Jakešem zopakován výslovný příkaz, že nesmí dojít k žádnému zásahu proti demonstrantům. Kincl ubezpečuje Jakeše, že k ničemu nedojde a že sám odjíždí do Ostravy a v Praze jej bude zastupovat generál Lorenc. Jakeš věřil v hladký průběh situace a na víkend se odjel rekreovat do stranického střediska u Orlické přehrady (Jakeš, 2016, 29:15-30:12; Jurman, 2019, s.79). Tak jako Jakeš se i ostatní vrcholní představitelé KSČ rozjeli na víkend domů.

V 16:00 na Albertově začíná studentská manifestace. Již z velkého množství protirežimních transparentů a provolávaných hesel je zřejmé, že akce bude mít zcela jiný politický charakter, než jaký vládnoucí režim očekával. Průvod se po zahájení vydává po povolené trase pochodu na Vyšehrad. Po pietním aktu a oficiálním ukončení akce se však dav nerozchází. Místo toho se několik tisíc lidí snaží dostat do centra Prahy – na Václavské náměstí. V průvodu působí i několik příslušníků StB vedených poručíkem Ludvíkem Zifčákem, který byl ve studentském hnutí dobře znám pod falešnou identitou Milana Růžičky. Tito příslušníci StB v čele průvodu nabádají demonstranty, aby se šlo na Václavské náměstí. Průvod chtěl jít Vyšehradskou ulicí a dále přes Karlovo náměstí. Vyšehradská ulice je však přehrazena příslušníky SNB, a proto se demonstrující stácejí na nábřeží. Doprava na

nábřeží je odkloněna a průvod tak pokračuje podél Vltavy směrem k Národnímu divadlu. K průvodu se postupně přidává stále více lidí. Dav kolem sedmé hodiny došel až k Národnímu divadlu, kde byla přehrazena cesta přes most Legií a cesta dále po nábřeží. Průvod, který se dle pokynů neměl dostat do centra Prahy tak byl policejními kordony a „Růžičkovou“ skupinou v čele nasměřován jedinou možnou cestou – na Národní třídu, tudíž vyloženě do centra Prahy. Ve dvou třetinách své délky je Národní třída přehrazena policejním kordonem složeným z příslušníků pohotovostního pluku a speciální jednotky ministerstva vnitra, blokovány jsou i vedlejší ulice, pasáže a průchody. Dav na Národní třídě je tak vláknán do pasti, a nakonec sevřen policejním kordonem i zezadu (Zifčák, 2019, s. 35; Srp, 2019, s. 59-61). Jak uvádí tehdejší přední disident Karel Srp (2019, s. 60), který se demonstrace účastnil, *„Poklidně jsme šli do kotle. V té chvíli musely být na Národní třídě nastoupeny zásahové jednotky, pohotovostní pluk poučen, zálohy, vydány rozkazy a určen velitelský štáb mimo Národní třídu, v pohotovosti technika, sanitky, prověřen telekomunikační provoz, vydána operační hesla, analyzovány svodky od konfidentů v našem průvodu, odkloněna doprava, zablokovány únikové cesty demonstrantů, posílena pohotovost na vyšetřovnách, ve věznicích uvolněny cely, ...“*

Z výše uvedeného plyne, že zásah na daném místě musel být plánován a připraven již dříve. Dav demonstrantů byl stlačován zasahujícími jednotkami z obou stran, ve směru od centra byla demonstrace stlačena až po Mikulandskou ulici. Tam kolem dvacáté hodiny došlo k brutálnímu zásahu bezpečnostních složek. Zákrok byl natolik agresivní, že přítomní demonstranti mohli bez pochybností uvěřit tomu, že byl při něm i někdo zabit. Na předem daném místě se nachází poručík Zifčák, který má na zádech tašku v barvách státní vlajky, která sloužila k jeho identifikaci pro předem připravené zasahující policisty. Jak uvádí Zifčák (2019, s. 36), *„...rána za ránou na hlavy a těla demonstrujících, bolestný křik, vpředu bezhlesně padá nějaká postava na chodník a živý Růžička se mění v mrtvého Šmída. Jako zázrakem se zjevilo několik stínů s československým praporem a nehybného mladíka do něj zamotali. Pak už jen stačilo, aby někdo vyřkl, že se jmenuje Šmíd, to už jej kouzlem zjevená sanitka naložila a zmizela. V momentu věděl celý dav, že zabili jednoho z nich, že to byl asi nějaký Šmíd, už to nikdo neodvolal a druhý den to věděl celý svět.“* Zifčákovým hlavním úkolem bylo zfingování své smrti. Navíc bylo třeba tuto akci provést tak, aby v okolí byla řada osobností Charty 77, kteří by potvrdili to, co se stalo a jejichž prostřednictvím by se zpráva jistě rozšířila (Zifčák, 2019, s. 29-30; 38).

Z nejvyšších představitelů KSČ se v Praze nacházel pouze prezident Husák a vedoucí tajemník MěV Štěpán, který byl přítomen v budově ÚV, kde ze své kanceláře dohlížel na průběh akce. Do této kanceláře se náhodou dostavil Skála a byl přítomen tomu, jak Štěpán komunikoval s velením na Národní třídě. Štěpán nařizoval, ať jsou udělány dostatečné rozestupy v zátarasech, aby se demonstranti mohli rozejít. O situaci Štěpán telefonicky referoval Husákovi a Jakešovi. Později se do kanceláře dostavil tajemník MěV Pázler a primátor Hořčík, kteří přítomným oznámili, že viděli jet sanitky na Národní třídu. Štěpán okamžitě prověřoval situaci a žádal vysvětlení, ale byl obelhán informacemi, že sanitky byly zavolány na pomoc lidem se zdravotními problémy. Kolem desáté hodiny večer ke Štěpánovi přišel generál Lorenc a náčelník II. správy SNB plukovník Vykypěl a oba tvrdili, že akce se obešla bez sebemenšího násilí a že nedošlo k žádnému zásahu bezpečnostních sil (Skála, 2020, 3:30-6:12; Skála, 2023, osobní rozhovor).

Sedmnáctého listopadu se odehrála ještě jedna podivná záležitost. Večer se letadlem ze služební cesty vracel tajemník ÚV KSČ Jan Fojtík. *„Na ruzyňském letišti byl zcela neobvykle uvítán důstojníkem MV, a aniž by se ho na cokoli ptal, byl jím ujišťován, že vše je v pořádku a že klidně může rovnou odjet na Orlík. Připomeňme také, že Fojtík byl v ÚV KSČ odpovědný za masová média, a měl tedy výjimečnou možnost okamžitě zasáhnout do dezinformační kampaně o údajné smrti studenta a v zárodku, v prvních hodinách této politické bombě čelit. Nezapomeňme, že v těchto dnech by ještě každý ředitel televize, rozhlasu a každý šéfredaktor poslechl na slovo. Příliš silně se vnucuje domněnka, že zde byl záměr: necht' nikdo z vedení strany není v době, kdy se objeví zpráva o smrti studenta, v Praze k dispozici, aby mohl včas, bezprostředně čelit šíření záměrně zorganizované mediální hysterie. Tato provokace měla nezastupitelnou hodnotu roznětky protirežimního masového odporu.“* (Štrougal, 2011, s. 161)

4.2 Vývoj politické situace od 18. listopadu do 24. listopadu

V průběhu soboty 18. listopadu dochází v Praze ke spontánním demonstracím. Ten den přinášejí zahraniční rozhlasové stanice Hlas Ameriky a Svobodná Evropa zprávu o zabíjení studenta matematicko-fyzikální fakulty Martina Šmída. Informace byla předána zahraničním vysílacím stanicím prostřednictvím Petra Uhla z Východoevropské informační agentury (VIA). Uhl zprávu předal, aniž by ji ověřil z více zdrojů. Zpráva se tak posléze velmi rychle rozšířila do zahraničních médií a prostřednictvím jejich rozhlasového vysílání se o této události dozvíдалy masy obyvatel ČSSR. Tato zpráva mimořádně radikalizuje celou

společnost. Miloš Jakeš dostává zprávy o skutečných pátečních událostech a svolává na nedělní podvečer PÚV.

V neděli odpoledne oficiální sdělovací prostředky informují, že v případě mrtvého Šmída se jedná o dezinformaci. Později televize dokonce natočila rozhovory s oběma živými Martiny Šmídy, kteří studovali v Praze. Šokovaná společnost však oficiálním zdrojům už nevěří a začínají vznikat masové demonstrace. Dopoledne navštěvuje Kocáb s Horáčkem premiéra Adamece a vybízí jej k jednání. Odpoledne se Adamec schází se svými poradci a připravují návrh na stanovisko vlády, které by zásah odsoudilo (Kocáb, 2019, s. 71-74; Krejčí, 2019, s. 78). Na zasedání PÚV byl předvolán generál Lorenc, který se vyhýbal vysvětlení situace a předsednictvo tak dezorientoval. PÚV se proto rozhodlo, aby zásah byl prověřen generálním prokurátorem (Pilný, Jakeš, 2019, s. 180). PÚV páteční zásah neodsoudilo a pověřilo předsedu české vlády Františka Pitru, aby pronesl projev v televizi. Tentýž den ve večerních hodinách bylo v Činoherním divadle založeno Občanské fórum a v Bratislavě Verejnost' proti násiliu.

Dvacátého listopadu zasedá federální vláda, kde její předseda Adamec navrhuje zásah odsoudit a vyslovit politování. Tento návrh je však členy vlády odmítnut a je schváleno usnesení podporující zásah. Ministr obrany Václavík dokonce navrhuje zásah armády. Adamec se pohádal s ostatními členy vlády a zasedání opustil (Kocáb, 2019, s.97). Adamec se tak poprvé výrazněji odtrhává od názoru stranického a státního vedení. Kocáb s Horáčkem se odpoledne setkávají s předsedou ÚV SSM Mohoritou a požadují po něm, aby Mladá fronta otiskla program iniciativy MOST, s čímž Mohorita souhlasil a slíbil rovněž svoji účast na chystané demonstraci, která byla prvním masovým vystoupením společnosti proti režimu. Na večerním zasedání si OF vybralo za partnera k jednání premiéra Adamece (Kocáb, 2019, s. 100-104; Suk, 2020, s. 37-38). Demonstrace probíhá i v Brně, kde se sešlo 40 000 lidí. V důsledku masových protestů vedení KSČ začíná ztrácet kontrolu nad sdělovacími prostředky. Večer se opět schází PÚV, které situaci odsuzuje a odmítá stávky. Zároveň nařizuje SNB, aby dále nezasahovala. PÚV chce zorganizovat vlastní demonstraci komunistů na Staroměstském náměstí, Štěpán však tuto snahu bojkotuje a k demonstraci nedochází (Jurman, 2019, s. 85).

V úterý dochází k prvnímu jednání mezi OF a předsedou federální vlády Adamcem. V delegaci OF nesměl být Václav Havel, jelikož se Adamec obával reakce vedení KSČ. V 16:00 začíná na Václavském náměstí demonstrace, které se účastní až 200 000 lidí (Kocáb, 2019, s. 107-115). Na této demonstraci z balkonu Melantrichu mluví zástupci socialistů, studentů, SSM, ale poprvé i Václav Havel.

Ve středu začali studenti a herci navštěvovat pražské podniky, kde zaměstnancům vysvětlovali situaci. Studentské stávky již probíhají na celém území ČSSR. Odpoledne probíhá další demonstrace na Václavské náměstí. Na večerním zasedání předsednictva ÚV je předložen návrh ministra národní obrany o potlačení demonstrací armádou. PÚV však návrh silového řešení důrazně odmítá. Zároveň je rozhodnuto o svolání mimořádného zasedání ÚV KSČ na pátek (Jurman, 2019, s. 92).

Ve čtvrtek 23.11. se Štěpán na vlastní pěst vydává do pražských podniků ČKD, kde oznamuje, že na zasedání ÚV dojde k zásadním změnám, což je přijato s potleskem. Následně však Štěpán označil demonstranty za děti a byl vypískán. Jakeš je bezradný a o dalším postupu se radí se svým oponentem Štrougaem. Odpoledne probíhá další demonstrace, které se tentokrát účastní i dělníci z ČKD.

4.3 Mimořádná zasedání ÚV KSČ

V pátek 24. listopadu v 10:00 se sešel takřka celý ÚV KSČ na mimořádném zasedání svolaném do prostor Vysoké školy politické ve Vokovicích. S úvodním slovem vystoupil Jakeš, který popsal situaci, ale nenavrhl žádný další postup. Svoji rezignaci na stranické funkce oznámil Husák, Indra a Hoffmann. Objevují se různé názory na předchozí vývoj a členové ÚV svalují vinu na předsednictvo. Někteří kritizují Adamce, že jedná s opozičními silami. Dochází ke vzájemnému obviňování mezi jednotlivými členy. Drtivá většina však kritizuje PÚV a žádá jeho odstoupení. V malé míře se objevují návrhy na silové řešení, které navrhuje Václavík. Tyto návrhy jsou však důrazně odmítány jak nejdůležitějšími, tak i řadovými členy ÚV. Jakeš v diskusi přiznal chyby, ale upozornil i na vliv událostí v Polsku, Maďarsku a NDR. S kritickým projevem vystoupil Štrougal, který dokonce prohlásil, že daná situace není kontrarevolucí, ale jedná se o výraz nespokojenosti. Po mnoha výzvách k odstoupení dalo PÚV, sekretariát i tajemníci ÚV své funkce k dispozici. Nejvíce členů ÚV se vyslovovalo pro to, aby novým generálním tajemníkem byl zvolen Lubomír Štrougal (Krtilová, 1992). Rozhodujícím byl postoj krajských tajemníků, kteří podporovali Karla Urbánka a postoj Husáka, který přímo odmítl Štrougala (Macháček, 2017, s. 499-500).

Husákovi bylo jasné, že by Štrougal byl zvolen, byl však přesvědčen, že straně by to nepomohlo a jeho přáteli Štrougalovi by to jen uškodilo (Štrougal, 2009, s. 272-273). Do nového PÚV byli zvoleni i pro veřejnost tehdy nepřijatelní Štěpán s Lenártem. Jak píše Krejčí (2019, s. 72-73), Adamec odmítl Urbánkovu nabídku a členem PÚV se nestal, ale zůstal předsedou vlády. Tím došlo k zatím bezprecedentnímu kroku, státní moc se začala oddělovat od nejvyšší stranické moci. Jak pokračuje Krejčí (tamtéž), „*Takto nikým nezpozorován proběhl zásadní zlom v politickém systému – KSČ přestala být tzv. vedoucí silou...*“ O totálním rozpadu fungování KSČ svědčí i to, že ÚV měl jednat o současné situaci ve společnosti a najít případné řešení, ale přitom neznal ani požadavky OF. Pracovníci aparátu ÚV tak museli jít na ulici a z pouliční lampy strhnout papír s požadavky OF (Krejčí, 2023, osobní rozhovor).

V pátek na Václavském náměstí probíhala další demonstrace, na které vystoupil i Alexander Dubček. Byl vysloven požadavek na svobodné volby a zrušení vedoucí úlohy KSČ. Demonstrace byla živě vysílána Československou televizí, čemuž se vedení KSČ snažilo zabránit, ale nad situací v ČST již neměli žádnou moc. Kocáb se obával, že Adamec by mohl být na ÚV odstaven, a proto jej veřejně vyzval k pokračování dialogu (Kocáb, 2019, s. 141-142).

V sobotu dopoledne Krejčí detailně informoval Kocába o průběhu zasedání ÚV a žádal po něm, aby OF podpořilo Adamce. Ve dvě hodiny odpoledne se na Letné sešla zatím největší demonstrace čítající 800 000 lidí. Na ní Havel veřejně vyjádřil podporu Adamcovi. Mezitím mimořádně zasedá federální vláda a usnáší se, že žádá prezidenta, aby doplnil vládu členy jiných politických stran a nestraníky a zastavil stíhání politických vězňů. Večer vystoupil Adamec v televizi, kde přečetl usnesení vlády a vyzval OF k setkání (tamtéž, s. 152-156). Adamec se tak veřejně odtrhnul od současného vedení KSČ, protože jednal zcela na vlastní pěst, bez jakékoliv konzultace s KSČ. V sobotu zasedá v Paláci kultury celopražský aktiv funkcionářů, jehož podporu očekával Štěpán. Jednání se zradikalizuje a Štěpán je donucen rezignovat na funkci vedoucího tajemníka MěV a člena PÚV (Jurman, 2019, s. 97-98).

V neděli dochází v Obecním domě k jednání mezi federální vládou a Občanským fórem, poprvé zastoupeným Václavem Havlem. Bylo dohodnuto, že Adamec vystoupí na odpolední manifestaci na Letné. OF požadovalo prošetření událostí na Národní třídě a odstoupení některých vrcholných funkcionářů KSČ. Odpolední demonstrace byla menší než sobotní, ale i tak bylo přítomno půl milionu lidí. Adamec na demonstraci ohlásil, že bude pokračovat v jednání s OF, což bylo přijato bouřlivými ovacemi. Poté však Adamec vyzval demonstranty k utlumení plánované generální stávky, načež byl z pódia vypískán a tím ztratil i svoji osobní šanci (Kocáb, 2019, s. 161-162).

V neděli večer se znovu schází ÚV KSČ na dalším mimořádném zasedání. Jeho členové opět odmítají mocenské řešení a často se pouze vzdávají na konstatování porážky. ÚV s čele s mimořádně slabým generálním tajemníkem Urbánkem není schopen najít jakékoliv řešení situace. Předseda ÚV SSM Vasil Mohorita byl zvolen ideologickým tajemníkem a členem PÚV. Adamec sice v ÚV ztratil poslední zbytky podpory, ale s tím, jak ÚV rychle ztrácel moc, se těžiště řízení státu přesunulo do federální vlády. ÚV ještě přijal akční program, který však vůbec neodpovídal dané situaci (Jurman, 2019, s. 102).

4.4 Vyjednávání federální vlády s opozicí a zrušení vedoucí úlohy KSČ

V pondělí 27. listopadu proběhla generální stávka, která svým rozsahem předčila nejčernější představy vedoucích činitelů KSČ. Tento pro KSČ nečekaný efekt stranu ještě více paralyzoval. Navíc v KSČ dochází k zatím nevídanému frakčnímu štěpení – vzniká Demokratické fórum komunistů (DFK), které otevřeně odmítalo politiku dosavadního vedení KSČ (Mareš, 2002, s. 87). Na zasedání nově zvoleného PÚV dochází k přehodnocení událostí roku 1968 a 1969, revoluční proces je však natolik rozběhnutý, že ani tato mimořádná změna nevyvolala ve společnosti odezvu. Vzhledem k faktické paralýze KSČ se jediným partnerem k jednání pro OF stala federální vláda v čele s Adamcem. Kromě toho OF ani neusilovalo o jednání s KSČ a Adamec se rozhodl hrát vlastní politickou hru. Od této chvíle již KSČ nemá na vývoj situace prakticky žádný vliv.

28. listopadu proběhlo další kolo jednání mezi OF a federální vládou. Po pondělní mohutné generální stávce OF zvýšilo své původní požadavky, jejich plnění dokonce OF požadovalo, vzhledem k legislativní náročnosti, ve zcela nereálně rychlém čase. Hlavními požadavky OF byla demise stávající vlády a vytvoření nové, zrušení vedoucí úlohy KSČ na zasedání FS hned následujícího dne a odstoupení předsedy FS Indry, odstoupení prezidenta Husáka na Den lidských práv 10.12.1989 (Hanzel, 1991, s. 52). Největším překvapením pro

OF bylo, že Adamec nijak neprotestoval proti nejradikálnějšímu požadavku na zrušení vedoucí úlohy KSČ (Kocáb, 2019, s. 184). Tento požadavek se neseťkal s odmítavým postojem, protože v posledním návrhu nové ústavy ze září 1989 se již nepočítalo s vedoucí úlohou. Adamec navíc nabídl OF účast v nové vládě, což bylo odmítnuto. V odpoledních hodinách 29. listopadu z funkce předsedy FS rezignoval A. Indra a FS zrušilo vedoucí úlohu KSČ.

5 Vliv SSSR na Československo v průběhu revoluce

Po celou dobu socialismu měl na Československo rozhodující vliv Sovětský svaz. V důsledku toho se vývoj v SSSR do velké míry musel projevit i v ČSSR. Československé stranické vedení tak bylo navyklé značně omezené suverenitě v politickém rozhodování. Situace se poněkud změnila s příchodem M. Gorbačova k moci. Tato kapitola si klade za cíl objasnit, jaké kroky podnikalo sovětské stranické vedení ve vztahu k ČSSR v průběhu roku 1989.

Jak uvádí rezident československé rozvědky v USA Ladislav Kubizňák (2021, s. 119-121), na konci srpna 1988 získal informaci ze zdroje velmi blízkého Zbigniewu Brzezinskému, že sovětské politické vedení vyměnilo vliv ve východní Evropě za hospodářskou pomoc od USA. O této mimořádně důležité informaci Kubizňák posílá do Prahy přísně tajnou šifru, která má být předána nejvyššímu vedení strany a státu. Nedostává se mu však žádné odpovědi a ani zpřesňujícího dotazu. Jak uvádí utajený zdroj č.1 (2023, osobní rozhovor), „*Jakeš dostával zprávy od 1.správy SNB o změně postoje SSSR ke svým spojencům. Důstojníky FMV, kteří mu tyto zprávy nosili, vyhazoval ze dveří s tím, že nás přece SSSR nepodrazí. Tomu věřil až do poslední chvíle. Jakeš měl v hlavě strašlivou mrákotu, že ho Gorbačov nepodrazí, protože se z minulosti znali zblízka, jelikož byli resortními kolegy*“.

V Sovětském stranickém vedení na konci osmdesátých let docházelo ke značným neshodám mezi jednotlivými názorovými proudy. Část politbyra si uvědomovala nastupující totální krach celého systému, tato skupina se začala formovat zejména kolem představitelů bezpečnostních složek. Tak jako v Československém stranickém vedení, tak i v tom Sovětském panoval chaos. V průběhu roku 1989 hledalo podporu protigorbačovské křídlo KSSS i v Československu. V létě 1989 přijel do Prahy Genadij Janajev, který instruoval Miroslava Štěpána a jeho nejbližší spolupracovníky. Štěpán byl v Československu sice považován za spojence tohoto křídla v KSSS, pokud by však došlo k odstranění Gorbačova a tohle křídlo by v SSSR získalo největší moc, Štěpán by neměl jeho podporu při budoucí volbě nového generálního tajemníka, jelikož protigorbačovské síly měly v KSČ vybraného jiného kandidáta (utajený zdroj č.1, 2023, osobní rozhovor).

Kardinální podmínkou George Bushe pro jednání s Gorbačovem na Maltě bylo konání svobodných voleb ve východní Evropě. SSSR se snažil všemi prostředky zajistit

hospodářskou pomoc od USA – i za cenu ztráty svých spojenců. Navíc toto řešení slibovalo i možnost ukončení studené války, která mimořádně vyčerpávala hospodářství Sovětského svazu. SSSR si několik týdnů před tolik očekávaným summitem nemohl dovolit, aby v Československu došlo k masakru, čemuž měla, pokud by došlo k použití ČSLA, zabránit zde umístěná sovětská vojska. Tuto informaci obdržel Jan Šolta 21.11.1989 na velvyslanectví SSSR v Praze a následující den ji předal OF (Šolta, 2019, s. 134-138; Hechtová, 2014). 22. listopadu bylo Jakešovi sděleno, že vedení KSSS ztratilo důvěru k celému Československému stranickému a státnímu vedení a že je nutné zvolit vedení nové. V případě, že se vedení KSČ rozhodne k silovému řešení, Sovětská armáda umístěná v Československu, vojenskými prostředky zamezí ČSLA zasáhnout proti demonstrantům (Macháček, 2019, s. 498-499). Jak uvádí utajený zdroj č.1 (2023, osobní rozhovor), v týdnu po 17. listopadu neustále volal do Prahy Alexandr Jakovlev, nejbližší Gorbačovův spolupracovník, který se dožadoval politického odstranění Jakeše. V té době rovněž volal velitel Střední skupiny sovětských vojsk v ČSSR generálplukovník Eduard Vorobjov ministru obrany ČSSR Václavíkovi, že má rozkazy zasáhnout jakýmikoliv prostředky proti ČSLA, pokud dojde k nasazení armády proti demonstracím.

Stojí rovněž za zmínku, že Ludvík Zifčák po provedení provokace na Národní třídě měl opustit ČSSR a s falešným pasem odcestovat do Maďarska, odkud měl letecky pokračovat do Moskvy, kde o něj mělo být postaráno. Za tímto účelem byl vybaven i letenkou Budapešť-Moskva (Zifčák, 2021, s. 238-239).

6 Analytická část

V této části práce bude provedena analýza situace v KSČ na konci 80. let a analýza sovětského vlivu na vrcholné představitele strany a státu. Pozornost bude rovněž věnována sporným událostem ze 17.11.1989 a následujících dní. Cílem této analytické části je potvrdit, nebo vyvrátit předpoklady výzkumných otázek. Analýzy autora této práce budou rovněž porovnávány se závěry jiných autorů.

6.1 Analýza situace v KSČ na konci 80. let

Na fungování, či spíše nefungování, Komunistické strany Československa v druhé půli 80. let měly bezprostřední vliv události let 1968–1970 a následný politický vývoj. Pod vnějším tlakem SSSR, podpořeným obrovským vnitřním tlakem konzervativců přistoupila KSČ k masivnímu vylučování svých členů. Reformní křídlo v KSČ tak bylo prakticky zničeno. Větší či menší reformisté byli vyloučeni z řad strany, nebo se politicky museli přeorientovat na pragmatismus, a reformy, zejména v hospodářské oblasti, se snažili prosazovat po malých krocích. To bylo případem zejména dlouholetého předsedy federální vlády L. Štrougala a generálního tajemníka G. Husáka. Jakékoliv snahy o alespoň dílčí reformy byly v 70. letech blokovány konzervativní většinou v PÚV, která se opírala o bezprostřední podporu generálního tajemníka ÚV KSSS Leonida Brežněva. V nižších stranických patrech byla vnitrostranická demokracie zcela paralyzovaná Poučením z krizového vývoje. Zároveň se na obyvatele Československa vytvářel nátlak, aby vstupovali do KSČ. V důsledku toho se členy KSČ stalo velké množství lidí, kteří byli názorově pasivními nebo v KSČ byli pouze z prospěchářských důvodů. Nutno podotknout, že tehdejší politický systém, kdy se velmi často upřednostňovalo členství ve straně před odborností, nevědomě stimuloval tento kariérismus. KSČ tak měla ve svých řadách obrovské množství členů, nikoliv však komunistů. Politika KSČ byla navíc reálně vytvářena odshora dolů a nižší orgány měly minimální vliv na orgány vyšší. Vyžadovaný jednohlasný souhlas s jakýmikoliv stanovisky, volení funkcionářů bez praktické možnosti výběru (protože museli být předem vyšším orgánem neformálně schváleni), tato situace vedla ke značnému kvalitativnímu zhoršení fungování KSČ. Jak uvádí první tajemník PZPR Mieczyslaw Rakowski v televizním dokumentu *V hlavní roli Gustáv Husák* (Kubala, Sedláček, 2008, 1:46:09-1:46:38), „Byli jsme vězni dogmatu. Bylo to dogma o jednotě strany. To byla svatá věc. Dogma o škodlivosti frakcí, dogma o vedoucí úloze strany, dogma o vedoucí roli

generálního tajemníka. Všichni jsme byli vězni těchto dogmat. A samotný generální tajemník se rovněž stal vězněm struktur, které byly pro něj stvořeny a které sám vyznával“.

Tento stav se v KSČ neustále prohluboval a v 80. let se tak Komunistická strana Československa ve své činnosti naprosto odpolitizovala a stala se spíše mnohem více byrokratickou organizací než politickou stranou. Na situaci ve vedení KSČ měl obrovský dopad proces perestrojky, zahájený v SSSR Gorbačovem a vyžadovaný i po ostatních socialistických státech. Perestrojka však zůstala pouze u prázdných slov, k nutným reálně fungujícím reformám nedocházelo ani v SSSR a ani v ČSSR. Perestrojka navíc politicky velmi ohrožovala československé stranické a státní vedení, protože se netajila inspirací v Pražském jaru, od jehož potlačení tehdejší vedení KSČ odvíjelo svoji politickou legitimitu.

Veškerý předchozí vývoj se v roce 1989 projevil ve všech orgánech KSČ. V PÚV panovala nejednota v hodnocení minulosti i aktuální situace, osobní spory a probíhající boj o moc ve straně. Představy o dalším vývoji existovaly pouze u několika jednotlivců. Přestože mělo vedení KSČ k dispozici zprávy od mimořádně rozsáhlé sítě StB, zcela nereálně hodnotilo situaci v okolních zemích i uvnitř ČSSR. Ještě v polovině září 1989 je v tajném dokumentu *Vnitrostranická informace č. 80* (Politickoorganizační oddělení ÚV KSČ, 1989, s. 1) vnitropolitická situace hodnocena jako klidná a stabilní. Vnitřní problémy tehdejší KSČ a politického systému byly natolik veliké, že při první vážné krizi – incidentu na Národní třídě, sjednocení heterogenní opozice a následných obrovských protestech, se v plné míře tyto problémy projeví. Stranické vedení bylo naprosto paralyzováno a ztratilo jakoukoliv iniciativu. Nebylo schopné ani defenzivního politického postupu, natožpak nějaké reakce. Gustáv Husák tehdy vzniklou situaci hodnotil následovně: *„Vedenie strany sa po 17. novembri úplne rozložilo (...). V straníckej špici sme však nemali osobnosť schopnú predložiť a uskutočňovať hoci núdzových variant postupu v neobyčajne zložitej situácii. (...) Bol som proti akémukoľvek mocenskému riešeniu narastajúcej krízy. Pri politickom riešení som sa však – ako prezident republiky – nemal o koho oprieť“* (Macháček, 2017, s. 498). V průběhu jednoho týdne se zhroutila uměle pěstovaná stranická jednota a politickou iniciativu začali přebírat jednotlivci – zejména předseda federální vlády Ladislav Adamec s jeho poradci Oskarem Krejčím a Miroslavem Pavlem. Zhroucení vedení KSČ bylo natolik velké, že jej v takové míře neočekávala ani opozice, která požadovala dialog s mocí, ale nakonec dostala moc samotnou.

Naprostu se tak potvrdil předpoklad, že vnitrostranická situace v KSČ byla hlavní příčinou neakceschopnosti strany při řešení politické krize a podstatnou měrou přispěla k pádu komunistického režimu.

Autor této bakalářské práce tak dospěl ke stejnému závěru jako O. Krejčí, který považuje degeneraci Komunistické strany Československa a zejména jejího stranického vedení spolu s byrokratickým pojetím socialismu za jedny z hlavních příčin krachu tehdejšího politického systému v listopadu 1989 (Krejčí, 2019, s. 19-27; s. 78). K prakticky shodným závěrům dospěl i L. Štrougal ve svých pamětech (2009, 2011).

6.2 Analýza událostí 17. listopadu 1989 a vlivu SSSR

Přestože od roku 1989 uběhlo již více než 33 let, stále se nepodařilo plně osvětlit tehdejší velmi sporné události, které se staly rozbuškou k vypuknutí revoluce. V této části dám nejprve prostor pro závěry jiných autorů a posléze provedu vlastní analýzu, kterou porovnam s těmito závěry.

Miloš Jakeš byl přesvědčen, že události z Národní třídy byly pokusem o vnitrostranický puč, který proti němu prováděl 1. náměstek federálního ministra vnitra Alojz Lorenc, který řídil StB, spolu s vedoucím 13. oddělení ÚV Rudolfem Hegenbartem. Přítomnost generálů KGB (Výbor státní bezpečnosti SSSR) a MVD (Ministerstvo vnitřních věcí SSSR) v Československu Jakeš vysvětluje jako podporu Gorbačova tomuto puči (Jakeš, 2016, 25:40-27:03; Jakeš, Pilný, 2019, s. 180-181;). Stejně interpretace se drží i L. Štrougal, který z toho pokusu o puč obviňuje i Lenárta (Štrougal, 2011, s.159-163). Vykonavatel provokace s mrtvým studentem poručík StB Ludvík Zifčák rovněž potvrzuje tuto variantu. Dle něj v tehdejší stranickém a státním vedení panoval naprostý chaos a StB byla jedinou konsolidovanou organizací, která mohla provést potřebné změny. Tuto akci měl připravit generál Lorenc ve spolupráci s protigorbačovskou Moskvou. Po úspěšně vykonané provokaci mělo dojít k zasednutí PÚV, kde měli být vyměněni vedoucí funkcionáři KSČ a následně měla být do 24 hodin pozatýkána opozice (Zifčák, 2019, s. 33-40).

S takovou interpretací jako autor práce nesouhlasím, protože ji vyvrací mnoho důkazů a svědectví. Proběhl sice krok A – úspěšně vykonaná provokace, ale v žádném vysokém orgánu KSČ není vidět krok B – okamžitá výzva pučistů k odstranění vedoucích činitelů. Jakešovo vedení bylo sice 24. listopadu nahrazeno, ale na základě vlastního odstoupení, jež vyžadovali prakticky všichni členové ÚV. Nebyla ani rozeběhnuta nějaká bezpečnostní akce StB vůči disidentům – právě naopak, Lorenc vydává pokyn, aby StB

situaci pouze monitorovala, ale nezasahovala do děje. Navíc generál Lorenc byl v ČSSR nejlépe informován o skutečné situaci uvnitř i vně státu. Lorenc musel vědět, že taková provokace by při tehdejší geopolitické i vnitropolitické situaci zcela jistě nevedla pouze ke změně ve vedení KSČ, ale stala by se rozbuškou k celospolečenské změně, ke které nakonec i došlo. Spojení pučistů s protigorbačovskou Moskvou je rovněž zcestné, jelikož Hegenbart patřil do velmi progorbačovsky názorově laděného proudu v KSČ. Jak uvádí utajený zdroj č. 1, Zifčákovi mohlo být organizátory akce namluveno, že se jedná o palácový převrat s cílem výměny Jakešova vedení za jiné – schopnější. Skutečný smysl mu logicky sdělen nebyl.

Autor této práce přichází s následující analýzou. Nasměrování průvodu demonstrantů na Národní třídu nemělo žádný objektivní důvod, ba naopak VB přehradila cesty tak, aby dav musel jít na Národní třídu, přestože se právě tomu mělo zabránit. Proti příkazu generálního tajemníka, vedoucího tajemníka MěV i 1. náměstka FMV došlo k velmi brutálnímu zásahu proti demonstrantům, při kterém byla zinscenována smrt studenta, který byl ve skutečnosti důstojníkem StB. Tudíž není pochyb o vykonané provokaci. Sovětský vliv potvrzují, kromě přítomnosti generála MVD přímo ve štábu akce, také následující důkazy. Jak uvádí Kocáb (2019, s. 549-550), bývalý tiskový rada velvyslanectví SRN v Praze Michael Steiner po několika letech sdělil bývalému disidentu Janu Urbanovi, že se u něj na přelomu září a října 1989 zastavili novináři, kteří se vraceli z Moskvy, kde dělali rozhovor s Gorbačovovým mluvčím Gerasimovem. Ten jim sdělil, že v listopadu budou v Československu demonstrace, při kterých umře student a následný revoluční pohyb odstraní vedení KSČ. Jak uvádí Kocáb (tamtéž, s. 550-551), informaci potvrzuje i denní situační zpráva II. správy SNB (kontrarozvědky) z 8. 11. 1989: *„Tiskový rada ZÚ NSR v Praze Michael Steiner uspořádal dne 4. listopadu 1989 společenský večer v místě svého bydliště pro některé akreditované západoněmecké novináře v ČSSR. Při této akci Pathan Lehmann, akreditovaný korespondent NSR časopisu Stern, uvedl, že od svého ústředí obdržel pokyn, aby si v Československu prodloužil akreditaci o další týden. Jeho redakce mu sdělila, že korespondent Sternu v Moskvě se dozvěděl od tiskového mluvčího MZV SSSR zajímavou informaci. Uvedený mluvčí GERASIMOV měl údajně tomuto novináři sdělit, že tento týden „dojde k něčemu, co vytáhne lidi v Praze do ulic“. [...] Korespondent Sternu (Lehmann) potom hovořil o připravovaném článku v Bild am Sonntag/ který údajně vyšel dne 5. 11. t. r./, ve kterém se má uvádět, že podle moskevských pramenů v listopadu t. r. odstoupí ze své funkce generální tajemník ÚV KSČ JAKEŠ a do čela strany má být zvolen současný vedoucí*

tajemník MV KSČ [Miroslav Štěpán]. “ Stejnou informací disponoval i sám Miroslav Štěpán: „V Moskvě 28. října u příležitosti svátku republiky byla na velvyslanectví recepcce. Dostavil se tam jemně připitý Gerasimov a řekl, že ulice v polovině listopadu 1989 budou plné. A dodal, že důvodem nebude požadavek odchodu sovětských vojsk z ČSSR, ale vnitřní problém uvnitř v KSČ. Ukazoval dokument, kde to bylo napsáno. A dokonce tam bylo napsáno, že Štěpán vymění Jakeše! Ale hlavně tam bylo napsáno, že Gorbačov chce dořešit otázku Československa a Německa bezprostředně po oficiální návštěvě Itálie, která předcházela – jak známo – jeden den, dva dny před setkáním na Maltě. Sám jsem si ten den zatrhl a napsal si k tomu: "Co se do nás sere?"” (Kalenská, 2004). Podporu Štěpána progorbačovskými kruhy však vylučuje utajený zdroj č. 1 (2023, osobní rozhovor), dle něj Gorbačovovo křídlo Štěpána nenávidělo a dávalo mu to často najevo. Navíc měl z ledna 1989 informaci od rady sovětské ambasády v Praze: „Po Štěpánovi jdeme všemi prostředky, a ty víš, co to znamená“.

Michael Kocáb (2019, s. 549-559) dospěl k závěru, že se jednalo o provokaci provedenou progorbačovskou skupinou ve spolupráci s StB. Dle Kocába měla být cílem změna, provedená pod taktovkou SSSR, ve vedení KSČ, která by umožnila provedení reformy při současném zachování socialismu v Československu. Autor této práce je rovněž přesvědčen, že celá provokace s ubitým studentem byla dílem progorbačovské části KGB ve spolupráci s určitou částí StB (pravděpodobně se Středočeskou nebo Severomoravskou krajskou správou). Od názoru Kocába se však liší v určení cíle celé operace. Cílem Gorbačova bylo vytvořit takovou revoluční situaci, která změní celý politický režim v ČSSR ještě před plánovanou schůzkou s Georgem Bushem starším na Maltě. Tento závěr podporuje i zjištění československé rozvědky v USA v roce 1988 o jednání mezi USA a SSSR o předání vlivu ve střední Evropě. „*S informacemi, které máme k dispozici, dokud se sovětské archívy neotevřou, nelze prokázat pravdu. Podle všeho, tahle varianta je pravděpodobnější*“ (Krejčí, 2023, osobní rozhovor).

Československo bylo předposlední zemí východního bloku (s výjimkou SSSR), kde dosud nedošlo k převratným změnám. V půli listopadu 1989 se již komunistický režim zhroutil v Polsku, Maďarsku, v NDR padla Berlínská zeď. Vzhledem k tehdejší naprosté závislosti těchto zemí na politice SSSR lze předpokládat, že změny musely probíhat minimálně se souhlasem, či spíše s podporou SSSR. Sovětský svaz pod vedením M. Gorbačova se nepokoušel zabránit rozpadu politického systému ani v jedné zemi, dokonce vedení těchto zemí ponoukal k vyjednávání a předávání moci opozici. V Československu tomu nebylo jinak. Jak uvedl M. Štěpán: „*Koneckonců americký prezident Ronald Reagan*

řekl, že vyhrát nad komunistickým zlem se jim podaří, až budou mít v Kremlu svého člověka. Předloni jsem byl u posledního šéfa KGB generála Krjučkova na chatě a ten mi doslova řekl, že předpokládal všechno, kromě toho, že generální tajemník komunistické strany Sovětského svazu bude osobně velet štábu kontrarevoluce“ (Perknerová, 2009).

Předpoklad o nevměšování Sovětského svazu do podzimních událostí v ČSSR v roce 1989 se tak podařilo zcela vyvrátit. V oficiální rovině se sice SSSR nijak nevměšoval do situace, v pozadí však prováděl činnost, která dopomohla změně politického režimu.

Závěr

V této práci jsem se pokoušel osvětlit situaci uvnitř KSČ na konci 80. let, ale zejména v revolučním roce 1989. Pozornost byla rovněž věnována tehdejšímu mezinárodnímu kontextu. V průběhu vytváření této bakalářské práce se ukázala celá složitá provázanost zkoumaného historického období. Ukázalo se rovněž, což bylo i autorem předpokládáno, že zhroucení moci KSČ nebylo způsobeno pouze vnitrostranickou situací. Zhroucení tehdejšího byrokratického socialismu bylo způsobeno především dlouhodobým neutěšeným vývojem ve společnosti, nefunkčností samotné státostrany, degenerací vládnoucích struktur, ale také geopolitickým vývojem. Události 17. listopadu 1989 byly sice do značné míry ovlivněny zvenčí, ale sloužily pouze jako rozbuška k samotné revoluci. Vnitřní problémy v Československu obecně byly natolik veliké a KSČ natolik oslabená, že by se režim nejspíše zhroutil při nejbližší příležitosti, kterou by se pravděpodobně staly chystané protesty opozice na Den lidských práv 10. prosince 1989. V práci se podařilo identifikovat, že KSČ rozhodně nebyla jednotným politickým subjektem – přestože se tak snažila navenek i dovnitř působit. Ve straně byly odhaleny tři hlavní názorové proudy (nikoliv frakce), které stranu uvnitř diferencovaly a zejména členové nejvyšších orgánů se v průběhu své politické kariéry různě pohybovali mezi jednotlivými proudy. Kromě těchto tří hlavních názorových proudů v KSČ existovalo ještě mnoho menších, které se často diferencovaly zejména na národnostní otázce nebo sounáležitosti k regionálním vlivovým centrům.

V práci se jako největší překážka ukázala rozdílnost interpretace konkrétních situací jednotlivými aktéry. Tyto interpretace byly často i v rozporu mezi sebou, což je dáno i rozdílným pohledem na věc mezi jednotlivými aktéry. Často bylo třeba tyto informace porovnávat s dobovými dokumenty nebo svědectvím jiných aktérů.

V průběhu vytváření této bakalářské práce se ukázalo, že KSČ přestala mít jakýkoliv vliv na vývoj tehdejší situace po generální stávce 27. listopadu. Veškerá politická iniciativa tehdy přešla na předsedu federální vlády L. Adamce. Průběh jednání mezi Adamcem a Občanským fórem a vznik vlády národního porozumění jsou dostatečně zpracovány mnoha jinými autory. Minimálně je však zpracováno pozadí vlivu SSSR na tehdejší události. Pokud se otevrou bývalé sovětské archívy, jistě bude přínosné věnovat detailní výzkum sovětskému ovlivňování tehdejší politické situace.

Velmi se osvědčila metoda polostrukturovaných rozhovorů s vybranými tehdejšími aktéry. Tyto rozhovory skutečně doplnily prázdná místa v tehdejších událostech, kterým se literatura nevěnovala, případně daly nový pohled na závěry jiných autorů. Rovněž se osvědčila i volba jednotlivých respondentů k rozhovorům, jelikož se jedná o tehdejší vrcholné politické aktéry, a tudíž mimořádně informované zdroje. Osvědčila se zejména memoárová literatura od tehdejších vrcholných představitelů strany a státu. Z literatury se v průběhu vytváření této práce osvědčily zejména knihy *Sametová revoluce* (Krejčí, 2019), *Paměti a úvahy* (2009) a *Ještě pár odpovědí* (2011) od L. Štrougala, paměti G. Husáka sepsané V. Plevzou – *Vzostupy a pády* (1991) a *Příběh komunisty* (Jakeš, Pilný, 2019). Tyto knihy umožnily detailní náhled do reálného fungování KSČ na konci osmdesátých let pohledem tehdejších vrcholných činitelů a umožnily tak pochopit přístup těchto politiků k dané situaci. Stenografické zápisy posledních dvou mimořádných zasedání ÚV KSČ obsažených v publikaci *Poslední hurá* (Krtilová, 1992), umožnily detailní a nezkreslený náhled do uvažování členů tohoto vysokého stranického orgánu při řešení krizové situace. Pro zkoumání situace v KSČ po 17. listopadu a zejména pro bližší pohled na sporné události na Národní třídě skvěle posloužila kniha *Vabank* (Kocáb, 2019), která čerpá informace z mnoha prvotních zdrojů. Publikace zabývající se Sametovou revolucí jako takovou, byly přínosné a rozšiřovaly kontext informací, samotné situaci v KSČ, zejména před revolucí se však příliš nevěnovaly. *Vnitrostranické informace* vydávané politickoorganizačním oddělením ÚV KSČ byly pouze částečně přínosné, protože na konci osmdesátých let byly již značně odtržené od reality a stranickou situaci hodnotily pouze v nižších a středních stupních řízení politické práce.

Předpoklad, že vnitrostranická situace v KSČ byla hlavní příčinou neakceschopnosti strany při řešení politické krize a podstatnou měrou přispěla k pádu komunistického režimu se v analytické části podařilo potvrdit. Tudíž odpověď na výzkumnou otázku zní: Ano, vnitrostranická situace v KSČ byla jedním z hlavních důvodů pádu komunistického režimu v ČSSR. Předpoklad, že události v ČSSR probíhaly bez vměšování ze strany Sovětského svazu vyvracejí dostupné dokumenty a vzpomínky tehdejších nejvýznamnějších aktérů. Stoprocentní vyvrácení však umožní až sovětské archívy, pokud budou otevřeny. Druhou výzkumnou otázkou je: Jaký byl vliv Sovětského svazu na vrcholné představitele strany a státu? Na tuto otázku lze odpovědět, že v oficiální linii Gorbačov podporoval politické změny v ČSSR a v neoficiální linii sovětské bezpečnostní orgány dokonce změnu iniciovaly. Vliv SSSR na komunistický systém v ČSSR tak byl destruktivní.

Prameny a literatura:

- Dienstbier, J. (1999). *Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989–1990*. Praha: NLN.
- Fišera, V. C. (2015). Miloš Jakeš II – až do konce pod maskou. *Listy*. Dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=154&clanek=041512>
- Gorbačov, M. (1995). *Zhizn i reformy I*. Dostupné z: https://www.gorby.ru/gorbachev/zhizn_i_reformy1/page_13/
- Hanzel, V. (1991). *Zrychlený tep dějin*. Praha: OK CENTRUM.
- Hechtová, A. (2014, 8. listopad). Sověti si mě zavolali na ambasádu a předali mi tyto informace. Pamětník listopadu '89 promluvil. *Parlamentní listy*. Dostupné z: <https://www.parlamentnilisty.cz/rss/zpravy/Soveti-si-me-zavolali-na-ambasadu-a-predali-mi-tyto-informace-Pametnik-listopadu-89-promluvil-344894>
- Horáček, M. (2007). *Jak pukaly ledy*. Praha: XYZ.
- Jakeš, M. [Milan Krajča]. (2016, 5. prosinec). Miloš Jakeš: Porážka socialismu v Československu pohledem někdejšího generálního tajemníka ÚV KSČ [videosoubor]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=KdYg-8ahavg&t=1142s&ab_channel=MilanKraj%C4%8Da
- Jakeš, M. Pilný, P. (2019). *Příběh komunisty*. Praha: Česká citadela.
- Jurman, O. (Ed.). (2019). *Převrat*. Praha: Česká citadela.
- Kalenská, R. (2004, 6. listopadu). Žádnou svobodu jste si nevybojovali. *Lidové noviny*. Dostupné z: http://www.sds.cz/docs/prectete/rozhovor/kal_step.htm.
- Kocáb, M. (2019). *Vabank*. Praha: Universum.
- Kocian, J. (2020). *Dějiny Komunistické strany Československa IV. 1969-1993*. Praha: Academia.
- Koudelka, F. (2000). Husákův pád 1987. Dokumenty k oddělení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSČ a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSČ. *Soudobé dějiny*, 7(3), 473-525
- Krejčí, O. (2019). *Sametová revoluce*. Praha: Professional Publishing.
- Krtilová, M. (1992). *Poslední hurá: Stenografický záznam z mimořádných zasedání ÚV KSČ 24. a 26. listopadu 1989*. Praha: Cesty.
- Kříž, J. (2019, 8. listopad). „Sovětská vojska nevyhnal rocker Kocáb, jak se chlubí.“ Pamětník, který se potkával s Gorbačovem, předkládá jinou verzi listopadu 1989. *Parlamentní listy*. Dostupné z: <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/>

Sovetska-vojska-nevyhnal-rocker-Kocab-jak-se-chlubi-Pametnik-ktery-se-potkaval-s-Gorbacovem-predklada-jinou-verzi-listopadu-1989-601793

Kubala, M. Sedláček, R. V hlavní roli Gustáv Husák. Česká televize 2008. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10218330054-v-hlavni-rol-i-gustav-husak/208411033290002/>

Kubizňák, L. (2021). POLYGON 009 – poslední mohykán naší rozvědky v NY. In O. Jurman (Ed.). *Převrat II* (s. 94-134). Praha: Česká citadela.

Lokaj, P. Ta lidská bezmoc moci. Česká televize 2006. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10096326247-ta-lidska-bezmoc-moci/>

Macháček, M. (2017). *Gustáv Husák*. Praha: Vyšehrad.

Mareš, M. (2002). Pokusy o reformu komunistické strany a postkomunistické subjekty v České republice. In V. Hloušek, L. Kopeček (Eds.), *Rudí a růžoví: Transformace komunistických stran* (s. 83-99). Brno: Masarykova univerzita v Brně – Mezinárodní politologický ústav.

Perknerová, K. (2009, 9. listopadu). Štěpán: Vězení jsem si zasloužil. *Deník.cz*. Dostupné z: <https://www.denik.cz/samet-rozhovory/stepan-vezeni-jsem-si-zaslouzil-neprosadil-jsem-zm.html>

Plevza, V. (1991). *Vzostupy a pády: Gustáv Husák přehovoril*. Bratislava: Tatrapress.

Policie ČR (nedatováno). Struktura StB, Centrální součásti Státní bezpečnosti od 1.8.1988 do 15.2.1990. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/struktura-stb.aspx>

Politickoorganizační oddělení ÚV KSČ. (1989, 15. září). *Vnitrostranická informace č. 80*. Dostupné z: http://www.dejinyksc.usd.cas.cz/vnitrostranicke-informace-sekretariatu-uv-ks/doc_view/107-vnitrostranicke-informace-1989--080.raw?tmpl=component

Pryce-Jones, D. (1996). *Pád komunismu*. Liberec: Dialog.

Pullmann, M. (2011). *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium.

Rousek, J. Epoque mezi srpnem a listopadem. Česká televize 2019. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/12523191320-epocha-mezi-srpnem-a-listopadem>

Růžička, D. (nedatováno). *Komunistická strana Československa (KSČ), stranické orgány*. Dostupné z: https://www.totalita.cz/vysvetlivky/s_ksc_org.php

Skála, J. [Milan Krajča]. (2020, 10. listopad). Josef Skála vzpomíná na 17. listopad 1989 [videosoubor]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=qmbcLK_NOks&ab_channel=MilanKraj%C4%8Da

Srp, K. (2019). Pánové já to viděl o dost jinak. In O. Jurman (Ed.). *Převrat* (s. 58-72). Praha: Česká citadela.

- Suk, J. (1997). *Občanské fórum. Listopad–prosinec 1989. 1. díl – Události*. Praha–Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Suk, J. (2020). *Labyrintem revoluce: Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize*. Praha: Prostor.
- Sýs, K. Spáčil, D. (Eds.). (2010). *Záhady 17. listopadu*. Praha: BVD.
- Šiška, M. (2019). *Sametová revoluce*. Praha: Naše vojsko.
- Šolta, J. (2019). O sovětském stanovisku kolem 17. listopadu. In O. Jurman (Ed.). *Převrat* (s. 134-138). Praha: Česká citadela.
- Štrougal, L. (2009). *Paměti a úvahy*. Praha: Epoque.
- Štrougal, L. (2011). *Ještě pár odpovědí*. Praha: Epoque.
- ÚSD AV (nedatováno). *Vnitrostranické informace ÚV KSČ 1979–1989*. Dostupné z: http://www.dejinyksc.usd.cas.cz/vnitrostranicke-informace-sekretariatu-uv-ks/cat_view/9-dokumenty/2-vnitrostranicke-informace-uv-ks-1979--1989.html
- ÚSTR (nedatováno). *Denní situační zprávy*. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/listopad-1989/denni-situacni-zpravy/>
- ÚSTR (nedatováno). *Krajské a okresní organizace KSČ*. Dostupné z: <http://320dy2e.257.cz/cs/krajske-okresni-organizace-ksc>
- Voráček, E. (2019, 11. listopadu). Hledání levice v roce 1989: Pohled na reformní proud uvnitř KSČ. *Literární noviny*. Dostupné z: <https://literarky.cz/civilizace/498-hledani-levice-v-roce-1989-pohled-na-reformni-proud-uvnitř-ksc>
- Zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.
- Zifčák, L. (2019). Svědectví mrtvého Martina Šmída. In O. Jurman (Ed.). *Převrat* (s. 29-40). Praha: Česká citadela.
- Zifčák, L. (2021). Mrtvý student Šmíd vypovídá. In O. Jurman (Ed.). *Převrat II* (s. 230-244). Praha: Česká citadela.

Abstrakt – Vývoj situace v KSČ v průběhu Sametové revoluce

Tato bakalářská práce se zabývá vývojem situace v Komunistické straně Československa na konci 80. let a zejména v průběhu Sametové revoluce. Tehdejší revoluční události jsou dostatečně popsány, ale chybí kvalitní výzkum, který by se zabýval situací přímo v KSČ, zejména v období bezprostředně předcházejícím Sametové revoluci. Rovněž chybí kvalitní výzkum, který by popisoval tehdejší sovětský vliv na události v Československu. Cílem práce je objasnit do jaké míry situace v KSČ ovlivnila pád komunistického režimu v Československu. Tato práce rovněž zkoumá i sovětský vliv na československé stranické a státní představitele. Bakalářská práce se dělí na teoretickou část, kde je popsána vnitrostranická situace na konci 80. let, mezinárodní kontext a detailně jsou popsány události z 17. listopadu 1989. Dále se práce zabývá situací v KSČ až do zrušení takzvané vedoucí úlohy, k čemuž došlo 29. listopadu 1989. V následující analytické části je provedena analýza tehdejší situace. V závěru jsou zodpovězeny výzkumné otázky: Dopomohla vnitrostranická situace v KSČ k pádu komunistického režimu v ČSSR? Jaký byl vliv Sovětského svazu na vrcholné představitele strany a státu?

Klíčová slova: Komunistická strana Československa, Sametová revoluce, Sovětský svaz, Státní bezpečnost, Michail Gorbačov, Miloš Jakeš, reformy, zhroucení

Abstract – Development of the situation in the Communist Party of Czechoslovakia during the Velvet Revolution

This bachelor thesis deals with the development of the situation in the Communist Party of Czechoslovakia at the end of the 1980s and especially during the Velvet Revolution. The revolutionary events of that time are sufficiently described, but there is a lack of quality research that deals with the situation in the Communist Party itself, especially in the period immediately preceding the Velvet Revolution. There is also a lack of quality research describing the Soviet influence on events in Czechoslovakia at the time. The aim of this thesis is to clarify to what extent the situation in the Communist Party influenced the fall of the communist regime in Czechoslovakia. This thesis also examines the Soviet influence on Czechoslovak party and state leaders. The bachelor thesis is divided into a theoretical part where the internal party situation in the late 1980s is described, the international context and the events of 17 November 1989 are described in detail. Furthermore, the thesis deals with the situation in the Communist Party until the abolition of the so-called leadership role, which took place on 29 November 1989. In the following analytical section, an analysis of the situation at that time is made. Finally, the following research questions are answered: Did the intra-party situation in the Communist Party contribute to the collapse of the communist regime in the Czechoslovak Communist Party? What was the influence of the Soviet Union on the top leaders of the party and the state?

Keywords: Communist Party of Czechoslovakia, Velvet Revolution, Soviet Union, State Security, Mikhail Gorbachev, Milos Jakes, reforms, collapse